

Fig. 1. Kirken set fra Engelsholm. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The church seen from Engelsholm.*

NØRUP KIRKE

TØRRILD HERRED

Kirken nævnes første gang i Ribe Oldemoders kirkeliste fra o. 1376-89 med en afgift på 4 skilling sterling.[1] Ved landehjælpen 1524-26 bidrog den med 20 mark (jf. s. 1016).

Sognet havde Randbøl som anneks frem til 1913. Siden 2013 har de to sogne igen udgjort et fællesskab men med en præst i hvert sogn.

1469 betjentes kirken af en kapellan, Hans Nielsen, der medbeseglede et mageskifte,[2] og 1492 optrådte sognepræsten Jens Sørensen som vidne.[3] Anders Pedersen var både sognepræst og official i Tørrild Herred, da han 1501 og 1502 medbeseglede dokumenter, og 1523 hed præsten Anders Thomsen.[4]

Efter reformationen var kirken i kongens eje til 1586, da den blev solgt til Erik Lange til Engelsholm.[5] Derefter fulgte den denne gårds ejere til 1935, hvor den overgik til selveje.[6]

Jordfæstegrave. På kirkegården skal der ifølge kirkens ejer Preben Brahes oplysning fra 1692 i løbet af et år være begravet 1.400 personer, der døde 1659 i forbin-

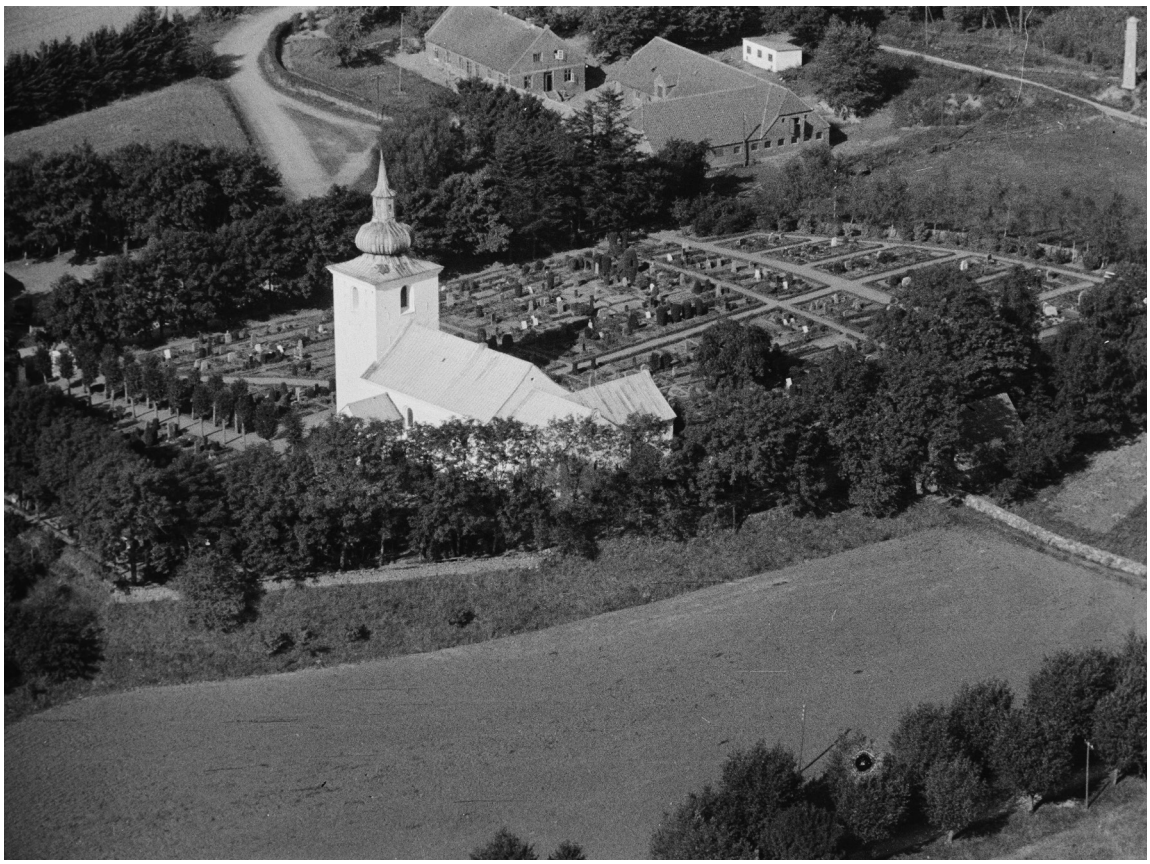

Fig. 2. Luftfoto af kirken set fra sydøst, 1948. I KB. – *Aerial photo from the south east, 1948.*

delse med pest og hungersnød.[7] I midten af 1700-tallet fortælles det, at der var tale om polske soldater, og at de fyldte den nordre side af kirkegården.[8]

Møntfund. 1964 blev der under restaureringsarbejder fundet 14 mønter, deraf fire middelalderlige.[9] Desuden fandtes en ravperle og talrige glasstumper uden bemaling.[10]

Sognet ligger omtrent 15 km vest for Vejle. Den sydlige, småkuperede del med de bedste jorder er mod vest og syd afgrænset af Vejle Å, der har sit udspring i Engelsholm Sø midt i sognet. Den nordlige og især den nordvestlige del er mere jævn og sandet.

I matriklen fra 1688 bestod sognet af 39 gårde og 12 huse, og den dyrkede jord blev vurderet til godt 240 tdr. hartkorn, hvoraf knap 60 lå under Engelsholm.[11] 1801 var der 598 indbyggere i sognet, og dette tal var 1955 steget til 1.908, hvorefter det er faldet til 1.704 i 2019.[12]

Præstegården har så længe vides ligget nordøst for kirken. Den var firfløjet i midten af 1800-tallet, men stod 1924 trefløjet med et stuehus fra 1858 i syd (jf. fig. 3 og 24). En ny præstegård er bygget 1985.

Kirken ligger i den nordlige udkant af byen, men centralt i forhold til de gamle gårde. Den er rejst på den sydøstlige ende af et plateau med et dybt fald mod Engelsholm Sø.

Kirkegården omfatter nu et ca. 11.400 m^2 stort areal. En udvidelse mod syd fandt sted 1883, og 1937 blev der tillagt 1.540 m^2 i nord og 1.991 m^2 i nordøst.[13] Endnu en udvidelse mod nord fandt angiveligt sted 1953.[14] Gangene blev gravet og gruset 1854, og kirkegården skulle planeres 1859, da man ville omgive kirken med en 'vel anlagt og smukt ordnet have'.[15]

Hegningen udgøres af diger af rå, kløvet og let tilhugget granit, mod nord suppleret af en bø-

gehæk. To murede indgange og digerne blev bygget af kirkeejer Gerhard Hansen de Lichtenberg ved en istandsættelse af kirken i 1733 (jf. s. 2900).[16] Hovedindgangen i vest består af en køreport og to ganglåger i træ indrammet af fire kvadratiske, kalkede murstenspiller (fig. 4). De to yderste er afsluttet af pyramidetoppe, de to centrale af pyramidestubbe kronet med sandstensløver, der holder hvert sit nu utydelige våbenskjold (fig. 5).[17]

En ganglåge af træ i øst er ligeledes indfattet mellem to kvadratiske murstenspiller med aftrappede, pyramidalske toppe (fig. 6). I den nordre del af den vestlige afgrænsning giver en granittrappe siden 1959 adgang gennem muren. En køreport af træ i den østlige del af den nordre mur giver adgang til et område med graverfaciliteter.

Den vestre port ønskedes fornyet 1813, og 1876 sattes en ny port og portlåge i mod vest, mens den østre låge skulle kunne lukkes.[18] Ved udvidelsen 1937 sattes kampestensdiger syd og nord for det nye areal, mod øst anbragtes et midlertidigt ståltrådshegn.[6]

Bygninger på og ved kirkegården. Et nord-sydvendt *ligkapel* med toiletfaciliteter står nordøst for kirken. Den tegltækkede murstensbygning fra 1937 er hvidkalket med en sokkel af marksten, og der er adgang gennem den søndre gavl.[6]

Graverkontoret er en rødstensvilla med skifertag liggende nordøst for kirkegården og nord for præstegården. En hvidkalket bygning med eternittag sydøst herfor fungerer som redskabshus. Kontorbygningen er opført som forpagterbolig og redskabshuset som lade ca. 1955. De har været

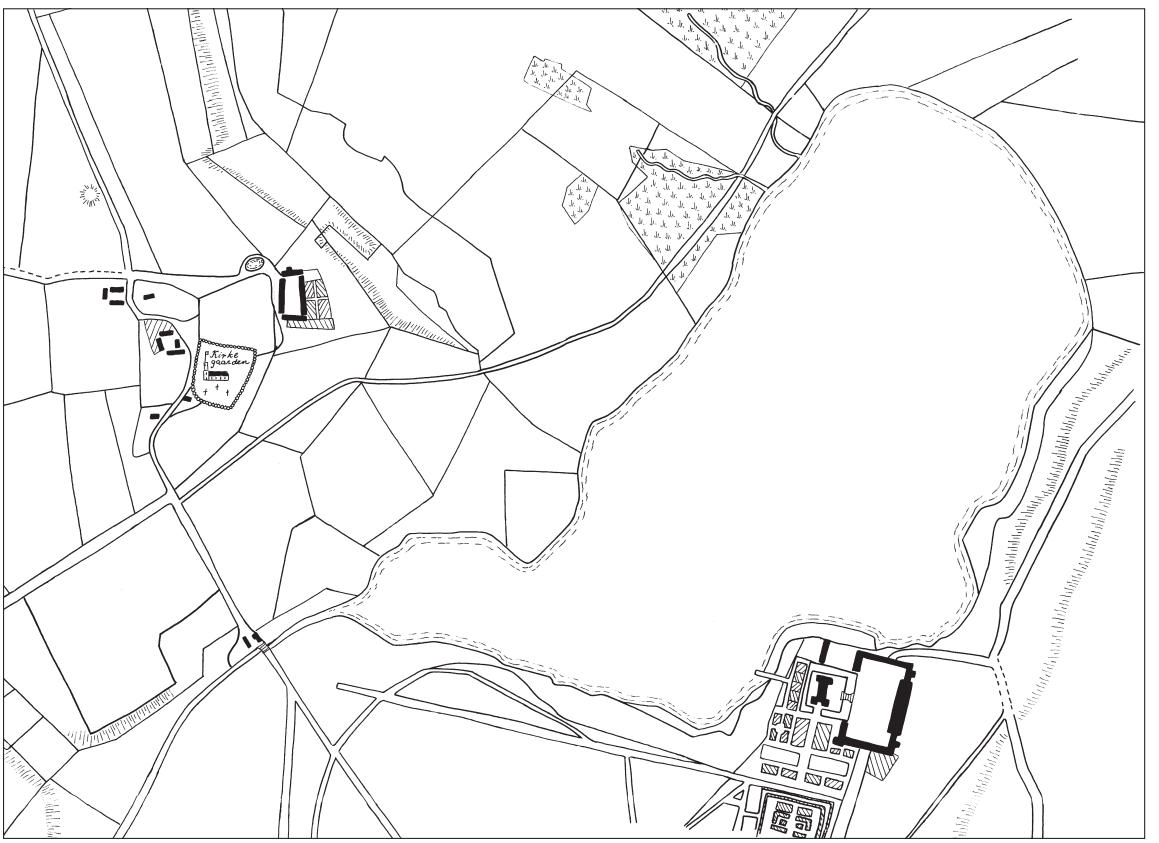

Fig. 3. Udsnit af matrikelkort over Nørup Bys, Schiæfshus', Sødover Bys og Engelsholm Hovedgaards jorder. 1:10.000. Målt og inddelt af Joachim Frederik Lutken og Søren Ravn 1795-96 samt Ludvig Weswnberg 1781. Tegnet af Freerk Oldenburger 2019. – *Detail of cadastral map of lands of Nørup village, Schiæfshus, Sødover village and Engelsholm Manor.*

Fig. 5. Hovedindgangens nordre løve set fra sydvest (s. 2891). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Northern lion of the main entrance seen from the south west.*

benyttet af graveren siden 2015, hvor de afløste et †*redskabshus* af træ med fladt tag opført efter 1964 nord for kirkegården. Det var 1990 blevet udvidet med graverfaciliteter og materialegård (arkitekt Hans Vinther, Brædstrup).[10]

En †*kirkestald* i bindingsværk stod lidt syd for kirkegårdens vestende. Den ejedes 1960 af Nørup Kro.[14]

Vest for kirkegården og syd for hovedindgangen opførte Gerhard Hansen de Lichtenberg 1734 en †*skole* bestående af to længer – en tegltækket på seks fag og en stråtækket på syv fag. Over døren sad en ⋆*indskriftstavle*, der findes på den nuværende skole, med inskriptionen 'At Sognets Børne-Flok sin Christendom kand lære·/ Velbiurdig Lichtenberg opbygte til Guds Ære/ Saa skiønt et Skole-Huus, Gud bygge hans igien,/ Der er saa eiegod en Kirk- og Skole-Ven'. Skolefunktionen blev 1750 flyttet til Lihme, mens degnen blev boende.[19]

Fig. 4. Kirkegårdens hovedindgang fra 1733 set fra vest (s. 2891). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The main entrance to the churchyard from 1733 seen from the west.*

Fig. 6. Den østre ganglåge (s. 2891) med Engelsholm i baggrunden, set fra vest. Foto Lennart Larsen 1962. – *Eastern pedestrian gate with Engelsholm in the background, seen from the west.*

BYGNING

Kirken, der i dag fremtræder som en barok bygning med kraftige, profilerede gesimser og løgspir, er en romansk kvaderstensbygning fra o. 1200 bestående af kor og skib. Fra senmiddelalderen stammer et vesttårn. En krypt indrettedes under koret efter reformationen. Et kapel med underliggende krypt nord for koret samt en overhvælving af koret er tilkommet 1621 ifølge en bygningsindskrift. 1733 gennemførtes en gennemgribende ombygning, hvorved skibet fik hvælv, et våbenhus blev tilføjet i syd, og et trappehus, der giver adgang til et herskabspulpitur, kom til i nord i hjørnet mellem kapel og skib, tårnet fik et spir med løgkuppel, og hele kirken blev istandsat. Orienteringen er omtrent solret. Kirken står hvidkalket med blytækkede tage. Den opleves bedst fra sydøst, hvor kvadrene kan ses gennem kalkningen, og tilbygningerne står skarpt.

Plan og proportioner. Kirken er lige over 25 m lang, hvoraf skibet udgør godt to tredjedele. Koret er udvendig næsten kvadratisk. Murtykkelsen er ca. 110 cm, og springet mellem kor og skib udgør knap en murtykkelse.[20]

Materiale og teknik. Murene hviler på en *sokkel* af granit. Korets og den østlige del af skibets sydside er dobbelt, hulkant med underliggende rille over skråkant, mens den øvrige del af skibets sydside li-

Fig. 7. Kirken set fra syd. Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *The church seen from the south.*

geledes er dobbelt, rundstav over skråkant, hvilket kan indikere to byggefaser. Skibets nordside står med enkelt sokkel med rundstavsprofil.[21] Murene består af kvadre, der stod ukalkede i begyndelsen af 1600-tallet (fig. 98); de er stærkt omsatte og ofte repareret med tegl. Væggene er af rå kamp.

Vinduer. Af de oprindelige rundbuede, dobbeltsmigede vinduer er korets østlige stadig i brug, mens dets nordlige står tilmuret, men ses fra kapellet som en udvendig blænding (fig. 10-11). Østvinduet, der måler 133×56 cm i facaden, står med sålbænk og karmsten, der er dekoreret med rundstave, hvoraf den søndre er snoet. Den manglende overligger har formodentlig været dekoreret på samme vis. Nordvinduet måler 116×56 cm i facaden og står med sålbænk og overligger.[22]

Døre. Den oprindelige syddør er kraftigt udvidet ved istandsættelsen 1733 (jf. s. 2931), mens norddøren står tilmuret i facaden (fig. 97). Døråbningen bryder soklen og måler 189×99 cm. Overliggeren er en monolit med en nedre affasning, og karmene er sammensat af to kvadre. Tilmuringen er foretaget med rå granit og små teglsten.

Indre. Kor og skib står med indbyggede hvælv fra henholdsvis 1621 og 1733 (jf. s. 2899 og 2901); ved indbygning af de seneste er *korbuen* udvidet. Af de oprindelige *gavltrekanter* står kun de nederste 70 cm af korets østre tilbage, opført i rå kamp. Den øvre del er af små teglsten i krydsskifte. De to øvrige gavltrekanter er ommuret i munkesten i mere eller mindre regelmæssigt munkeskifte med genbrugte kvadre i de nederste dele. I begge er der sekundære, rundbuede åbninger sat i genbrugte munkesten, åbningen i den vestre er falset mod vest.

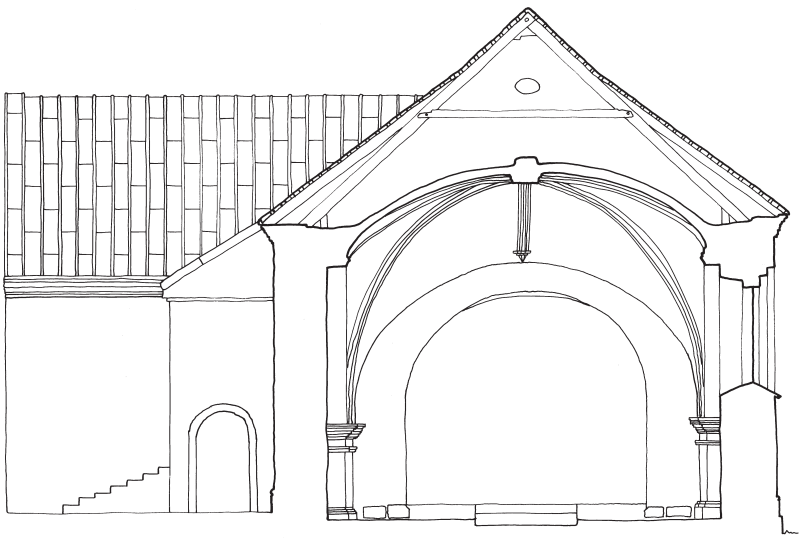

Fig. 8. Tværsnit gennem skib set mod øst. 1:150. Målt af Anders C. Christensen og Jakob Kieffer-Olsen, tegnet af Anders C. Christensen 2018. – *Cross-section through the nave looking east.*

Senmiddelalderlige tilføjelser og ændringer. En større reparation, der har omfattet skibets tagværk, fandt sted o. 1457 (jf. s. 2904). Muligvis blev skibets gavltrekanter ombygget ved samme lejlighed.

Det fire stokværk høje *tårn* i vest står efter istandsættelsen 1733 med et blytækket løgkuppelspir, der krones af en vindfløj (jf. s. 2904). Murene, der er kortest i nord og syd, er af tegl og er rejst over en sokkel af genbrugte kvadre, der i nord suppleres af rå kampesten. Østmuren hviler på en 75-80 cm dyb, spidsbuet aflastningsbue, der har vederlag i murene; overlappet til skibets

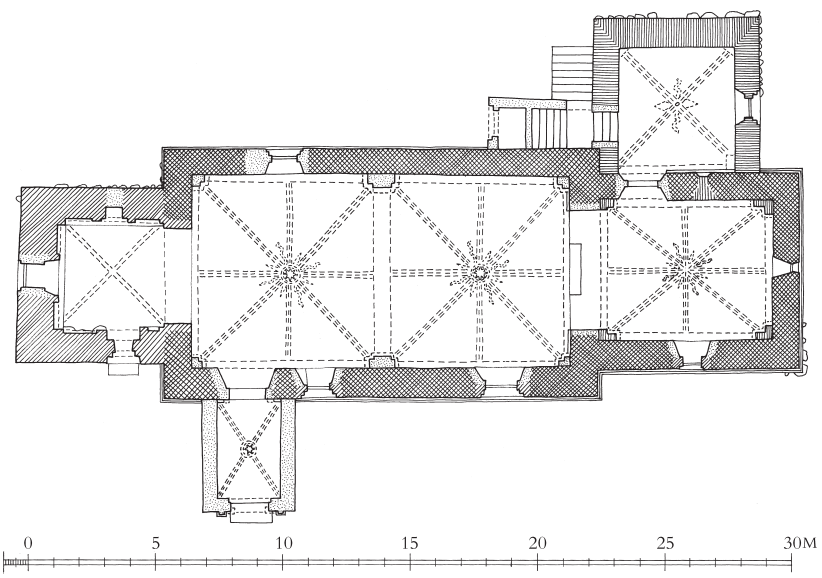

Fig. 9. Grundplan 1:300. Målt af Ebbe C. Norn, suppleret af Jakob Kieffer-Olsen og tegnet af Anders C. Christensen 2019. Signaturforklaring s. 9. – *Ground plan. Key on p. 17.*

Fig. 10-11. 10. Korets østvindue (s. 2894). 11. Korets nordvindue (s. 2894). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *10. East window of the chancel. 11. North window of the chancel.*

vestgavl er ca. 17 cm (s. 2899). Gamle facader ses i nord bortset fra den vestligste del og i øst i et mindre parti mod nord; dog er det fjerde stokværk fornyet 1733.

Tårnrummet er af et pulpitur fra 1732-37 (jf. s. 2932) delt i et nedre rum med stolestader (jf. s. 2922) og et øvre, der giver plads til kirkens orgel (jf. s. 2934). Rummet åbner sig mod skibet med en spidsbuet arkade og dækkes af et krydshvælv med halvstensribber begyndende som kvartstens. Hvælvene har vederlag i væggene. Hvælvkapperne er forsynet med i alt fire rektangulære spygatter. Tre fladbuede spareblændinger er placeret i hver væg (fig. 13), i syd og nord er den midterste højere. I syd sidder en rundbuet, falset og nok oprindelig dør i den midterste blænding. I nord sidder tilsvarende et spidsbuet vindue, der indvendig står som en blænding og udvendig er tilmuret i facaden. Over den midterste blænding i vest er et rundbuet, falset vindue, der nok blev indsat 1733.

Der er adgang til de øvre stokværk gennem en lem i den sydøstre hvælvkappe (fig. 14). I 2. stokværk ses i nord to ens tilmurede, fladbuede blændinger (fig. 15). I øst er som nævnt en aflastningsbue, der bærer tårnets østmur. Den dækker delvist den østre blænding i nord, hvilket kunne tyde på, at man først havde tænkt sig at lade østmuren hvile på skibets vestgavl. I 3. stokværk ses i nord endnu en tilmuret blænding af samme størrelse som de to andre. Udvendig afsluttes dette stokværk med en rombefrise (fig. 12), der kan have markeret en ældre gavlfod fra et sadeltag med nord-sydvendte gavle.

Fig. 12-13. 12. Tårnets rombefrise set fra nord (s. 2896). Foto Arnold Mikkelsen 2019. 13. Tårnrummet med murblændinger, 'fattigstole' fra 1733 og opgang til orgelpulpitur (s. 2896 og 2922). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *12. Rhombus frieze of the tower, seen from the north. 13. The tower interior with wall recesses, 'paupers seats' from 1733 and ascent to organ gallery.*

Klokkestokværket har et rundbuet, falset glamhul i hver mur, der afsluttes af en stærkt profileret gesims. Murværket er forsynet med mange kalkede murankre.

Tårnet fik sit nuværende udseende inklusive tagkonstruktionen ved ombygningen og istandsættelsen 1733, da murene blev repareret og delvist ommuret, det fjerde stokværk fornyet,

Fig. 14. Tårnets hvælv med rest af kalkmalet ribbedekoration (s. 2896 og 2905) og opgange til pulpitur og tårnloft, 1732-37. Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Vault of the tower with remains of wall-painted rib decoration and ascents to gallery and tower loft, 1732-37.*

Fig. 15. Aflastningsbue, der bærer tårnets østmur, samt tilmuret spareblænding set fra sydvest (s. 2895-96). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Relieving arch supporting the east wall of the tower and bricked-up recess seen from the south west.*

løgkuppelspiret opsat og vestvinduet isat. Facaderne er dels skalmuret dels fornyet i slutningen af 1800-årene; også i fjerde stokværk er murene i syd og vest fornyet. Et udkast til et nyt tårn tegnedes 1924 (arkitekt C. Hess-Petersen, Vejle).[23] 1979 blev taget udskiftet (arkitekterne Lehn Petersen, Odense).

Kirken har fået tre nye større, rundbuede, sydvendte vinduer i slutningen af middelalderen, et falset i koret og to dobbeltfalsede i skibet. 1733 blev de indvendige karme ombygget.

Eftermiddelalderlige tilføjelser og ændringer. En *krypt* under koret er formodentlig bygget efter reformationen, men inden 1621 (se ndf.). Den er rektangulær, nord-syd vendt og tøndehvælvet. Et kvadratisk forrum vest herfor giver adgang gennem en nu tillukket lem i korets gulv.[24] Krypten udluftes af to glugger i korets østmur.

Byggearbejder 1621. Korets hvælv samt det nord herfor liggende kapel med tilhørende krypt blev ifølge indskrift bygget 1621 af kirkeejeren Margrete Lange, der døde 1622 (se ndf.).

Hvælvet i koret blev 1733 omdannet og står med otte trekløverformede, trukne ribber i puds over teglsten af renæssancestørrelse (25-26×12×7 cm). Det hviler på piller med stærkt profilerede konsoller. De rundbuede skjoldbuer er 24-30 cm brede. Hvælvkapperne er ved toppunktet udsmykket vekselvist med forgyldte trekanter og slyngende luer og er langs hjørneribberne forsynet med små, runde spygatter.

På korets sydmur er der opsat murankre visende bygherrernes initialer »KB« (Knud Brahe jf. s. 2940) og »ML« (fig. 7).

Kapellet er opført af genbrugte kvadre og tegl af munkestensstørrelse (27-29×15×8-9 cm) og med synlige fundamentsten i øst og nord. Et spidsbuet, dobbeltfalset vindue giver lys fra øst, og adgangen er fra koret ad en rundbuet, dobbeltsmiget dør. En retkantet dør i vest forbinder

kapellet med et nyere trappehus (se ndf.). Rummet dækkes af et i 1733 omdannet *krydshvælv* med trekløverformede, 18-19 cm brede, trukne ribber i puds over tegl. De hviler i nord og sydøst på profilerede konsoller, der er forankret i murene. Mod koret er en 27-30 cm bred skjoldbue. De fire hvælvkapper er udsmykket på samme vis som korets og forsynet med i alt fire små runde og nu lukkede spygatter. I den nordre gavltrekant ses en oval glug. Under kapellet er samtidig indrettet en *krypt* med adgang gennem en lem i gulvet (fig. 18). Den er hvidkalket, tøndehvælvet og rektangulær med længdeakse nord-syd og en udbygning med nedgang ad stentrappe mod vest, 4,70×4,40 m er største mål. Gulvet er af tegl. Den udluftes af glugger mod øst og nord (se ndf.).

Ved istandsættelsen 1733 (se ndf.) tilkom ribbeprofiler, hvælvkonsoller og udsmykning af hvælvkapperne, døren mellem kor og kapel blev omdannet, og den vestre dør kom til. Kirkeejeren ansøgte 1825 om tilladelse til at nedbryde kapellet, hvilket blev bevilget på betingelse af, at de derværende gravminder blev bevaret og anbragt på en smuk og hensigtsmæssig måde andetsteds i kirken.[10]

På kapellets østvæg er indmuret en indskrift, der fortæller, at Margrete Lange år 1621 lod kapellet bygge og koret hvælve (jf. bygningsindskrifter). Teksten er ufuldstændig, og da Margrete Lange døde 1622, er det antagelsen, at yderligere planlagte arbejder ikke blev færdiggjort.[25]

De to bygningsarbejder – korets hvælv og kapellet – er næppe tilkommet i samme arbejdsgang. Hvælvene er bygget af teglsten af forskellig størrelse, desuden er bredden på korets overribber halvstens på det nederste stykke. Dette tyder på, at kapellet er ældst og bygget, som Uldall formulerede det, 'i den sene gotiske stil',[26] mens korets hvælv er kommet til lidt senere.[27]

Byggearbejder 1733.[28] Efter Engelsholm med Nørup Kirke 1731 var blevet købt af Gerhard Hansen de Lichtenberg og hustru Bodil Hofgaard, gennemgik kirken en større byggeproces omfattende reparationer og ombygninger samt tilbygning af trappehus og våbenhus. Arbejdet blev forestået af Lichtenbergs foretrukne byg-

Fig. 16. Kor og kapel set fra øst. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Chancel and chapel seen from the east.*

Fig. 17. Kirken set fra nord. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The church seen from the north.*

mester Nicolaus Hinrich Rieman, hvilket formodentlig skulle fremgå af en bortset fra årstallet »1733« stort set ulæselig *bygningsindskrift* på den vestre gjordbue i skibets østre hvælv (fig. 21).[29] Samme bygherrer og bygmester forestod i 1730'erne tillige istandsættelsen af Engelsholm og nabokirken i Bredsten (s. 2761) samt over tid yderligere en række kirker i nabolaget.[30]

Murene blev grundigt repareret og kirken forhøjet med profilerede gesimser. Alle tagværkerne blev nedtaget, hvorefter brugbare dele blev genbrugt og omdannet, idet de nye tages rejsning er mindre stejle.

Kirkens sydvendte vinduer blev indvendig gjort smigede ligesom to nye, et dobbeltfalset vindue i skibets nordmur og et enkeltfalset i tårnets vestmur.

Skibets syddør samt døren fra koret til kapellet blev gjort rundbuede og indvendig smigede, og samtidigt blev i hvert fald syddøren gjort bredere.

Kor, kapel og tårn blev omdannet som nævnt ovenfor. Desuden blev korbuen udvidet og to hvælv indsat i skibet med otte trekløverformede, trukne ribber i puds over tegl hvilende på piller med kraftigt profilerede vederlag og sokler. Skjoldbuerne er rundbuede og 26-40 cm brede. Ribberne mødes i cirkeltoppe, der er dekoreret med ottetakkede, forgyldte stjerner og fra toppene udspringer vekselvist forgyldte trekanter og slyngende luer. Kapperne langs hjørneribberne er forsynet med små, runde spygatter.

Det to-etages *trappehus* i hjørnet mellem skibet og kapellet giver adgang til et herskabspulpitur, der hænger på skibets nordvæg (jf. s. 2928). Tilbygningen er opført i tegl og står blytækket. I nedre etage giver en retkantet dør adgang fra kapellet øst herfor og en nyere, rundbuet dør adgang fra vest (fra kirkegården). I den østre side af den nordre mur sidder en retkantet dør i en halv etages højde, hvortil en stentrappe fører op. I nord i andet stokværk sidder et rundbuet, falset vindue. Fra døren i øst fører en barok fyrretræstrappe med balustre en halv etage op til en repos, hvortil tillige den nordre dør giver adgang.

Derfra fører trappens fortsættelse op til den øvre etage, hvor en barok enfyldningdsdør giver passage til en nord-sydvendt gang med et *tøndehvælv*. Gangens vægge afsluttes af en stærkt profileret gesims. Herfra er der uden overgang adgang til pulpituret. I vestvæggen over for trappen er en dyb, firkantet og smiget blænding, der kan være spor efter et vindue. Døren i vest i nedre etage giver adgang til et redskabsrum.

I nordmuren ses den vestre del af et rundbuet stik af liggende teglsten fra en tilmuret †dør, der har været ca. 178 cm høj og ca. 1 m bred.[31] Døren har tidligere givet adgang til den nederste etage.

Den udvendige stentrappes nederste trin udgøres af en genbrugt billedsten af granit. Den er reliefudsmykket med en palmet over en dobbelt tovsnoning, hvorunder ses en rektangulær, blank flade omgivet af lister (fig. 99). Stenens oprindelige funktion og alder er ukendt.

Det blytækkede *våbenhus* i tegl (24×11×5-6 cm) i krydsskifte er opført i syd.[32] Det står på en sokkel af granitblokke og genbrugte kvadre. Den rundbuede dør har profilerede kragbånd og en fremtrukket kilesten i toppen af buestikket. Døren indrammes af en arkitektonisk opbygning bestående af let fremtrædende, firkantede pilastre hvilende på baser og kronet af en tredelt kapitæloverbygning, der afsluttes i våbenhusets gennemgående gesims (fig. 20). Det indre er dækket af et krydshvælv med profilerede ribber, der hviler i væggene. I hvælvets toppunkt en cirkel med indskrevet sekstakket stjerne.

Over indgangen sad Gerhard Hansen de Lichtenberg og Bodil Hofgaards våbener og en †tavle med *bygningsindskriften* 'Gak ind udi vor helligdom, der kan du ret beskue, hvordan Guds Hus er elsket af Hr. Lichtenberg og frue'.[33] Et †vindue over våbenhusets indgang skulle 1825 udskiftes.[34]

Som nævnt fortsatte Gerhard Hansen de Lichtenberg Margrete Langes *bygningsindskrift* på kapellets østmur (jf. bygningsindskrifter).

Fig. 18. Krypten under kapellet set fra vest (s. 2900). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *The crypt beneath the chapel, seen from the west.*

Fig. 19. Den udvendige adgangsvej til herskabspulpituret (s. 2901). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Outside access to the family gallery.*

Et zinktækket †*brændeskur* i tegl stod i hjørnet mellem trappehuset og skibet. Det var en halvtagsbygning med et vindue i vest og en dør i nord, begge rundbuede og falsede. Skuret var bygget ca. 1900 og stod til engang efter 1960.[14]

Vedligeholdelse og istandsættelse. Mod syd havde kirkemuren 1815 fået en 'hulning på midten', og den stod i fare for at falde.[35] Kvadrene på korets sydside blev nedtaget 1867 og efterfølgende genindsat i en højde op til vinduerne; derover anvendtes tegl. Korets østmur blev ombygget 1877.[36]

En større istandsættelse 1967-73 primært af inventaret (jf. s. 2906) omfattede tillige de indre murflader og gulvene (arkitekterne Lehn Petersen, Odense).[10] Tagværkerne blev istandsat 1991 og murværk i koret 1994 (arkitekt Hans Vinther, Brædstrup).[6]

Gulve. Korets gulv består af sorte og hvide marmorfliser, vel fra 1700-tallet, lagt i skaktern vest for korskranken og af fyrretræ øst for. I skibet ligger røde fliser af Ølandssandsten i midtergangen og gule klinker dækket af kokostæppe i gangarealet fra våbenhuset. Tårnets gulv er af fyrretræ. I kapellet udgøres gulvet af røde teglsten og i våbenhuset af gule klinker delvist dækket af en kokosmåtte. 1809 lå der angiveligt stenfliser i koret og teglsten i skibet.[37] 1937 skulle der lægges nyt gulv i kirken.[38]

En begravelse under et par af stolestaderne i den nordre del af skibet fik 1803 gulvet til at være 'i urigtighed'.[39]

Tagværkerne over kor og skib er af genbrugt eg og fyr, i tårnet af eg og i kapellet af fyr. Der er ikke adgang til tagværkerne over trappehus og våbenhus. I kor, skib og kapel er de alle af hanebåndstypen med et hanebånd og spærstivere.[40]

Ældre *klokkestol* i to fag, det ene lille, udført af egetræ med nyere reparationer.

Fig. 20. Våbenhuset set fra syd (s. 2902). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *The porch seen from the south.*

Fig. 21. Skibets østre hvælvfags vestre gjordbue med indskrift 1733, set fra øst (s. 2901 og 2905). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Western reinforcing rib of the eastern vault bay of the nave with the date 1733, seen from the east.*

Dendrokronologiske undersøgelser. 2018 er der fra kirkens spær udtaget 14 boreprøver, hvoraf de otte er dateret. Fra koret stammer fire prøver, hvoraf ingen kunne dateres. Fra skibet stammer ti prøver, hvoraf de to ikke kunne dateres. Af de otte resterende passer de syv med et fældningsår ca. 1457, mens en kan være fra ca. 1331.[41]

Alle *tagene* er blytækkede. Korets er senest lagt om i 1959 af C. M. Michaelsen, Hvidbjerg.[42]

Opvarmning. Kirken opvarmes med et *elvarmeanlæg* installeret ca. 2002.[10] 1964 blev et †*luftopvarmningsanlæg* installeret med kedelrum i kirkegårdskapellet. Samtidig fjernede man en †*skorsten*, der stod frit op ad nordvæggen i skibet (arkitekterne Lehn Petersen, Odense). Anlægget afløste et †*kalorifereanlæg* af ukendt alder.[10] *Elektrisk lys* blev installeret 1937.[6]

Vindfløj. Tårnet krones af en *vindfløj* med årstallet »1980«. En forgænger blev ca. 1960 nedtaget, resterne opbevaret i tårnet og 1980 genavendt i den nuværende.[43]

Bygningsindskrifter. 1) (Fig. 22), 1621/1733, fra Margrete Lange suppleret af Gerhard Hansen de Lichtenberg. En indmuret bygningstavle af belgisk Namursten, 51×32 cm, med tekst i versaler. Øverst »Anno 1621 lod/ erlig oc welbør-/ dig frv Margrete/ Lange forferdige/ denne capell oc/ hveile (hvælve) korit oc« og nederst »A(nn)o 1733 lod welbiurdige/ Gehrdt Hansen Lichten-

Fig. 22. Bygningsindskrift 1621/1733 på kapellets østvæg (s. 2904 og 2907). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Construction inscription on the east wall of the chapel.*

Fig. 23. En kalkmalet markblomst i tårnets nordre hvælvkappe (s. 2905). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *A wildflower in the northern vault severy of the tower.*

berg/ oc frue Bodild Hofgaard/ kierchen reparere hvælve/ nye stoele oc prydelse/ derudi samt spir paa/taarnet opsætte oc/ saaledis ouer alt baade/ staffere oc forbædre.« På kapellets østvæg (jf. s. 2900 og 2902).

2) (Fig. 21), 1733, formodentlig fra bygmester Nicolaus Hinrich Rieman, på vestre gjordbue i skibets østre hvælv (jf. s. 2901).

3) ⋆1734, fra Gerhard Hansen de Lichtenbergs opførelse af skolen, oprindeligt over døren, nu på den nuværende skole (jf. s. 2892).

†*Bygningsindskrift*. 1733, fra Gerhard Hansen de Lichtenberg og Bodil Hofgaards opførelse af våbenhuset, var placeret over døren (jf. s. 2902).

Glasmosaik. Hvidt, rødt og blåt glas er kort før 1890 indsat i en frise langs kanten af vinduerne i skib og tårn.[44]

Kalkmalerier. Senmiddelalderlige kalkmalerier er fremdraget i tårnets hvælv. To af ribberne er dekoreret med skiftevis røde og sorte sparrer, og i nordre hvælvkappe ses en markblomst og i østre en stump af en medaljon (fig. 14 og 23).

Ved istandsættelsen 1733 blev hvælvkapperne over altertavlen, prædikestolen og orglet dekoreret med røde draperier, der har sorte eller mørkrøde folder og okkergule kantbånd. Korets udgår fra en baldakin ophængt mod syd og nord i bukler omvundet med bånd (fig. 31). Det vestre draperi har ingen baldakin, men er ophængt i bukler (fig. 69).[45]

Fig. 24. Kirke og præstegård set fra Engelsholm. Tegning Ferdinand Richardt, 1867-68. – *Church and parsonage seen from Engelsholm.*

Fig. 25. Indre set imod øst. Foto Hude o. 1900. – *Interior looking east, c. 1900.*

INVENTAR

Oversigt. På alder med bygningen er kun den romanske granitfont, mens et muret alterbord stammer fra senmiddelalderen og dets panel fra o. 1550. En klokke er støbt 1549 af Heinrich Tram, et sydtysk dåbsfad stammer fra samme tid, og alterstagerne må dateres o. 1650.

Næsten hele kirkens overvældende rigdom på træinventar og malerier stammer fra en nyindretning 1732-37, der var iværksat af kirkeejeren Gerhard Hansen de Lichtenberg og hans hustru Bodil Hofgaard på Engelsholm. Deres våbener og initialer pranger overalt på det endnu barokt prægede inventar, som er fremhævet med rødt, kalkmalet draperi på hvælvene ovenover.

Altertavlen, der som istandsættelsens øvrige møblering i alt væsentligt må tilskrives Christian Jürgen Hansen Schou i Horsens,[46] bærer årstallet 1732 og er sammenhørende med flankerende præste- og degnestole. Fonten indgår i et dåbsarrangement med et sjældent fontelukke (eller 'fontehus'), og en korskranke bærer store vogtende keruber (ærkeengle). Prædikestolen prydes til overflod af dyder, en herskabsstol med malerier fra Jesu Barndom og et orgelpulpitur med sjældne malerier af Saligprisningerne. Orglets facade, udført til et ældre †orgel fra 1720, bærer også våbener for Lichtenberg og Hofgaard.

Rummets største pryd og ejendommelighed er imidlertid stolestaderne, hvis låger har 37 opbyggelige, symbolske emblemmalerier. De tilhører en genre, som Lichtenberg øjensynligt yndede, og knytter i hvert fald hovedparten af kirkens maleriske udsmykning til Mogens Christian Thrane i Ålum ved Randers. Han signerede 1738 en endnu større samling emblemer i Horsens Klosterkirke og kan på grundlag heraf tilskrives både udsmykningen i Nørup og en tredje i Viborg Sortebrødrekirke.[47] En signatur »JTF (eller JF) 1737« på et pulpiturmaleri må gælde en ukendt maler, som åbenbart har fuldendt Thranes arbejde ved at udføre pulpiturets malerier.

Slutpunktet for istandsættelsen var øjensynligt Gerhard Hansen de Lichtenbergs og Bodil Hofgaards overdragelse af en ny alterkalk, der bærer årstallet 1737 samt hans initialer, og som skyldes Anders Mogensen Løwenhertz i Horsens. Også herefter har parret

Fig. 26. Indre set imod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Interior looking east.*

begunstiget kirken, således med et prægtigt kirkeskib med årstal 1741, orlogsskibet »Christian den siette«, og med et sjældent ⋆alterklæde, der bærer givernes våbener, og som nok er fra 1764 (i Horsens Museum). Parrets datter Gedske og svigersønnen Christen de Linde skænkede 1753 et sygesæt og 1758 en †klokke med lang rosende indskrift.

Kirkeindretningen må ses som et velkomponeret udtryk for senortodoksiens bodskristendom og danner et sammenkomponeret program i skulptur, malerier og indskrifter.[48] Som ophavsmænd til indretningen og dens teologi har været foreslået Kay Stallknecht, hospitalsforstander i Vejle, og – specielt som forfatter til emblemernes rim – stedets sognepræst Michel Christensen Overgaard.[49]

Farvesætning og istandsættelser. Mens alle malerier, indskrifter og forgyldning står stort set urørte, som de blev udført, er træværket først ved en omfattende istandsættelse 1968-73 bragt til at fremtræde oprindeligt i sin fulde udstrækning med grå og rød marmorering, gråbrunt og blågrønt samt meget guld. Genskabelsen af den festlige staffering er sket dels ved afdækning under senere farver, dels ved supplering.

En tavle i kapellet (s. 2904, fig. 22) vil henføre hele Lichtenbergs restaurering til 1733. Imidlertid må arbejderne have strakt sig over flere år frem til 1737 med enkeltdateringer 1732 (altertavle), 1733 (stolestader), 1735 (herskabsstol) og 1737 (pulpiturmalerier). Stolemalerierne har rimeligvis stået færdige med staderne 1733, men anden maling har, som det fremgår, ventet til 1737.

Allerede 1750 blev nyindretningen udførligt publiceret og anerkendt både for sine 'smukt malede sindbilleder' og for at være 'net gjort med billedhuggerarbejde og smukt malet og forgyldt'.[50] Ja pastor L. C. Bucholtz ville få år efter vide, at Nørup Kirke 'næppe fandt sin lige i landsbykirkerne her til lands'.[51]

Den harmonisk sammenhængende bemaling har kun givet behov for liden nymaling, der som nævnt gennemgående har udsparet forgyldning og indskrifter. 1857 lod kirkeejeren 'uopfordret' malingen 'i højkirken' (skibet), på stolestaderne, orglet og pulpituret smukt restaurere.[15] Farveundersøgelser 1965 og 1974 har vist, at man da især tilføjede hvidt, dels som hudfarve, dels på de vandrette profiler. En ny oppudsning i slutningen af 1800-tallet omfattede helt overvejende egetræsfarve.

Fig. 27. *Alterklæde, formentlig fra 1764, med våben og spejlmonogrammer for Gerhard Hansen de Lichtenberg og Bodil Hofgaard (s. 2909, jf. fig. 29). I Horsens Museum. Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Antependium, presumably from 1764, with arms and back-to-back monogram of Gerhard Hansen de Lichtenberg and Bodil Hofgaard.*

Fig. 28. Alterbordsforside, o. 1550 (s. 2909). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Altar frontal, c. 1550.*

Alterbordet er senmiddelalderligt, muret og nu kun tilgængeligt bagfra, 165 cm langt, 92 cm højt. Midt i den overpudsede bagside ses en rundbuet niche, 33×31 cm, 25 cm dyb, der kan have haft en funktion i påskeliturgien.[52]

Bordet dækkes på de tre sider af et *panelværk* fra o. 1550 med gotisk foldeværk, 98×199 cm. Kortsiderne har to fag, *alterbordsforsiden* fire (fig. 28) med felter i to rækker, de nedre stående, de øvre liggende. Dets foldeværk kantes ved siderne af lodrette øgninger i form af glatte brædder, og i et af forsidefelterne ses hjerteformede gennembrydninger som almindeligt på Ribekanten.[53] Foruden der har forsiden også haft et nært sidestykke i Skibet Kirke (s. 2728). Ældre bemaling i brunt. Alterpanelet dækkes af et *alterklæde* fra 1974 af rødt, vævet stof med et gyldent, stiliseret motiv forpå.

Et ⋆*alterklæde* (fig. 27 og 29), vistnok fra 1764, er af silkefløjl med våben og spejlmonogrammer for Gerhard Hansen de Lichtenberg og hans hustru Bodil Hofgaard. Klædet, der med yderstyk-

Fig. 29. Lichtenbergs våben, udsnit af ⋆alterklæde formentlig fra 1764 (s. 2909). I Horsens Museum. Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Lichtenberg arms, detail of* ⋆*antependium, presumably from 1764.*

Fig. 30. Mattæus, udsnit af altertavle fra 1732 (s. 2913). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Matthew, detail of altarpiece from 1732.*

ker til alterbordets kortsider måler 95×238 cm, er sammensyet af fem rektangulære stykker og har for af nu slidt lærred. Farven på alterklædet har oprindeligt været grøn, men er nu bleget til en gylden gulgrøn. Forsiden, der måler 157 cm i bredden, har tre felter kantet med knipling, hvis tunger i metaltråd er fastsyet til velouren. Midt i hvert felt er en kartouche udført i metalbroderi, den midterste med Lichtenbergs våben (fig. 29), siderne med hans og hustruens monogrammer.

Alterklædet kaldtes 1767 af pastor Bucholtz for prægtigt og fremhævedes for de 'stærkt brode-

Fig. 31. Korets indre med altertavle fra 1732 og sammenhørende præste- og degnestole, tilskrevet Christian Jürgen Hansen Schou i Horsens, bagved et malet draperi (s. 2913, 2927 og 2905). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Interior of chancel with altarpiece from 1732 and related parson's and parish clerk's chairs, attributed to Christian Jürgen Hansen Schou in Horsens, behind painted drapery.*

Fig. 32. Golgata og Nadveren, midt- og postamentfelter i altertavle fra 1732 (s. 2913). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Calvary and Last Supper, central and pedestal fields of altarpiece from 1732.*

rede' våbener.[54] Det er en gave til Horsens Museum 1922 fra godsejer A. Bech, Engelsholm (inv. nr. HOM 1×1817). På dets indpakning var ved overdragelsen skrevet »1764«, der trods årstallets usikkerhed må være klædets sandsynlige datering, idet det er Gerhard Hansens dødsår. Klædet kan således være skænket i anledning heraf. Det har på museet været monteret i en ramme med søm, men er 2003 udtaget og lagt på magasin.

Altertavle (fig. 30-32), 1732, som nævnt tilskrevet Christian Jürgen Hansen Schou i Horsens[55] og er ifølge indskrift skænket af Gerhard Hansen de Lichtenberg på Engelsholm og hans hustru Bodil Hofgaard. Tavlen er på gammeldags vis arkitektonisk opbygget med postament og lavt topstykke samt vinger, der er udskåret i vilter storakantusstil. Storfeltet rummer en næsten friplastisk Golgatascene med Maria og Johannes under korset og forvredent ophængte røvere ved siderne (fig. 32). Feltet flankeres af korintiserende søjler, som hviler på postamentfremspring, der har pålagte, kronede kartoucher med giverindskrift fordelt i nord og syd (skriveskrift): »Gud til Ære og Hans Kirche til Prydelse Er Denne Alter Tavle Med Meere Kirchens forbedring/ Bekosted af Commence Raad Gehrdt Hansen Lichtenberg og Hans Frue Bodild Stephans Datter Hofgaard«. Mellem disse er i postamentfeltet udskåret en bred nadverscene (fig. 32), hvori Jesus sidder centralt og velsigner brødet. Ved siderne skriftkartoucher med Nadverindstiftelsesordene: »Vor Herre Jesus Christus, i den Nat …«

De elegant svejfede storvinger rækker ud imod skrifte- og degnestolene og bærer stående og skrivende evangelister med deres væsener ved fødderne, i nord Mattæus (fig. 30), i syd Markus, mens de to øvrige sidder på den profilerede og forkrøppede storgesims, Lukas i nord, og Johannes. På storfrisens fremspring læses: »Anno 1732«. Topfeltet rummer et relief af Opstandelsen efter gængs forlæg, og over dets frise rejser sig, flankeret af to henslængte englebørn med palmegren, en stråleglans med Jahves hebræiske navn (påmalet).

Den originale staffering, fremdraget og suppleret 1968-73, har blågrå grundfarve, søjlerne står rødmarmorerede, profilerne med grå marmorering, endvidere ses blåt, og overalt er der pyntet med rigeligt guld, der som de gyldne indskrifter med skriveskrift på sort bund aldrig har været overmalet. I frisen: »Hand er Död for Vore sünder og opstanden Til voris Rætfærdighed«. Til senere arbejder hører måske initialerne »BC« og »HBT« på tavlens bagside samt med farvestift: »Ich liebe dich Aber Ich weiss nicht 1848« (Jeg elsker dig, men jeg ved ikke 1848).

Altertavlen har et nært sidestykke i Stouby Kirke, der også skal tilskrives Christen Jürgen Hansen Schou (s. 1227).[56]

Altersølvet (jf. fig. 33) består af dele fra forskellig tid. *Kalken* er skænket 1737 af Gerhard Hansen de Lichtenberg og skyldes Anders Mogensen Løwenhertz i Horsens, 20,5 cm høj.[57] Den har sekstunget, buklet fod, konkave skaftled og gotiserende knop samt et stejlt bæger, der hviler i en lille krans. På standpladen ses guldsmedens stempel, og under foden er indgraveret årstallet og giverens sammenskrevne initialer »GHL« samt det utolkede »SB«. Løwenhertz, hvis produktion er meget lidt kendt, har udført en beslægtet kalk med disk til Horsens Hospitalskirke (*DK Århus* 6073).

Disken (jf. fig. 33), tværmål 17 cm, bærer årstal »1598« og er skænket af Knud Brahe og Margrete Lange til Engelsholm (jf. gravkapel), hvis våbener og initialer »KB« og »ML« er graveret på fanen tillige med årstallet (fig. 34). På undersiden sikkerhedsgravering.

En *oblatæske* fra 1886 er leveret af Guldbrand Eskildsen (Guldbrandsen) i Vejle og skænket af Carl Bech og hustru Josepha del Carmen Prom på Engelsholm. På låget er graveret initialerne »C.B.J.P.« samt årstallet »1886«. På undersiden ses guldsmedens stempel,[58] Vejles bymærke og en sikkerhedsgravering.

En †*oblatæske* skænket af Lichtenberg var vist nok som altersølvet fra 1737.[54]

Alterkander. 1) O. 1900, af sort porcelæn med guldkors fra Bing & Grøndahl. 2) 1974, af sølv, udført i slank modernistisk form af Karl Gustav Hansen fra Hans Hansens sølvsmedje i Kolding og ifølge indskrift under bunden bekostet ved testamentarisk gave af gårdejer Johannes August Olesen, Lille Lihme 1974.

Fig. 33. Altersølv, kalken udført 1737 af Anders Mogensen Løwenhertz i Horsens som en gave fra Gerhard Hansen de Lichtenberg. Disken er skænket 1598 af Knud Brahe og Margrete Lange til Engelsholm (s. 2913). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Altar plate. chalice made in 1737 by Anders Mogensen Løwenhertz in Horsens as a gift from Gerhard Hansen Lichtenberg. Paten donated in 1598 by Knud Brahe and Margrete Lange of Engelsholm.*

Et smukt *sygesæt* (fig. 35) fra 1753 er udført af Jørgen Nielsen Brosbøll i Vejle og bærer våbener for kirkeejerne Christen Linde og hustru Gedske Lichtenberg på Engelsholm. Kalken er 12,5 cm høj, foden sekstunget med bløde afsæt, skaftleddene konkave, knoppen linseformet, og bægeret har langs randen graveret dobbeltkontur. Indskrifter med graveret skriveskrift. På foden er anført »Christen Linde« under hans våben samt (modsat) »Gedske Lichtenberg« under hendes. På knoppen læses »den 13de December 1753« og på bægeret: »See her i Kalken Jesu Blod, Som ald din Synd udsletter/ Og naar du ræt annammer det, din Siæle=hunger mætter«. Under bunden er graveret vægtangivelsen »13 lod 2 ½ qt«. Her findes også Vejles bymærke og guldsmedens stempel.[59] Disken, tværmål 6,5 cm, er glat, undersiden forsynet med vægtangivelsen »2 lod 1

Fig. 34. Våbener og initialer på alterdisk skænket 1598 af Knud Brahe og Margrete Lange til Engelsholm (s. 2913). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Arms and initials on paten donated in 1598 by Knud Brahe and Margrete Lange of Engelsholm.*

qt« og stempler som kalkens (jf. fig. 34). Til sættet hører et gammelt *læderfutteral*.

Alterstager (fig. 36), o. 1650, 55 høje. Foden er profileret, skaftet balusterformet og lyseskålen cylindrisk. En *syvstage* fra 1916 er angiveligt skænket af 'sognets folk'. Den står nu i en murniche i vestgavlen.

†*Bøger*. En Christian IV's bibel var skænket af Preben Brahe og forsynet med hans franske motto »En Dieu mon Esperance« (Til Gud min forhåbning) samt dedikationen: »Denne Bibel haver jeg underskrevne givet til Nørup Kirke, som til Guds Ære skal blive paa Alteret liggendes. Dat. Engelsholm d. 10de November 1681«. 1737 lod Gerhard Lichtenberg biblen 'på ny indbinde og beslå med stærk messing i kanterne', ligesom han bekostede en †*bogstol*, hvori den kunne ligge.[54]

Messehagler. 1) (Fig. 37), formentlig fra 1732-37 og en gave fra Lichtenberg. Den er af dybrødt fløjl, ryggen med en fremstilling af Jesus på korset reliefbroderet i sølv og guld. Hagelen nævnes af Bucholtz 1767.[54] 2) 1986, udført som anonym gave til kirken af Tove Andersen, lærer i kunstfag på Engelsholm Højskole. Hagelen er af hvid og gyldenhvid silke med applikeret ringkors.

Alterskranke, 1732-37, buet med to forbindelsesfag til væggene og drejede balustre. De står sorte, håndliste og rammeværk gråmarmorerede med lidt guld. Skrankens noget overraskende alder er sandsynliggjort ved dens farveholdning og tre lag overmalinger, som svarer til det øvrige inventars.

Fig. 36. Alterstager, o. 1650 (s. 2915). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Altar candlesticks, c. 1650.*

Fig. 35. Sygesæt, 1753, udført af Jørgen Nielsen Brosbøll i Vejle på foranledning af Christen Linde og hustru Gedske Lichtenberg på Engelsholm (s. 2914). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Communion set for the sick, 1753, made by Jørgen Nielsen Brosbøll in Vejle at the request of Christen Linde and his wife Gedske Lichtenberg of Engelsholm.*

Døbefont (fig. 39), romansk af granit, 86 cm høj. Foden har form af en søjlebase med profilering og hjørneknopper, af hvilke de to udgøres af menneskehoveder, de to af klodser med forsænkede felter i nøglehulsform. Kummen, tværmål 85 cm, er konisk med en indhugget linje langs randen. Fordybningen er harmonisk, og en mørkegrå, dækkende bemaling må gå tilbage til 1732-37. Et lignende forsænket felt som på foden fandtes på en †døbefont i Jelling Kirke. Fonten står op ad korbuens nordside i det nedenfor beskrevne dåbsarrangement.

Fig. 37. Messehagel, formentlig 1732-37 (s. 2915). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Chasuble, presumably 1732-37.*

Dåbsfad (fig. 40), o. 1575, sydtysk, tværmål 63 cm. Bunden har en medaljon med opdrevet relief af Bebudelsen, hvorom to utydelige minuskelbånd, stemplede ornamenter og på fanen en frise med hjort og hund. Her ses også et lille våbenskjold med syvoddet stjerne og initialerne »AGS«, der må have tilhørt en tidligere ejer. Fadet ligger i en *foring* af gråmalet træ med bladkant fra 1732-37, der har et sidestykke i Bredsten Kirke (s. 2775).

Dåbskander. 1) O. 1900, af sort porcelæn med guldkors fra Bing & Grøndahl. 2) 1975, af sølv, udført af Karl Gustav Hansen og skænket ved testamentarisk gave af gårdmand Johanne August Olesen.

Dåbsarrangement (fig. 38-39), 1732-37. Fonten indgår i et sjældent, monumentalt arrangement af ege- og fyrretræ, der foruden nævnte foring for dåbsfadet omfatter nedenstående fonteklædning, himmel, fontelukke og håndklædestativ.

Fonteklædningen (fig. 39) omslutter fonten i et svøb af fire akantusblade, der forbindes af guirlander med frugtklaser, og som bæres af fire stående putti. En løfter, en peger i en opslået bog, en tredje holder et æble, mens den fjerde viser hen til noget cylindrisk. Tilsvarende putti findes på en fontehimmel fra 1718 i Horsens Klosterkirke, der også er tilskrevet Christian Jürgen Hansen Schou (*DK Århus* 5794).

Fontehimlen (fig. 38) har form af en krone med opstående blade, der lige som selve kroneringen smykkes af ædelstensimitationer. En overbaldakin dannes af gennembrudte og elegant svungne blade, der ender i en knop. Midt i loftet er opsat en due. 1767 omtales himlen som 'smukt malet og hist og her forgyldt'.[54]

Fontelukket, eller 'fontehuset', er kvadratisk med fire bærende, frie søjler, der rejser sig fra et lavt panel, som har ottesidede fyldinger med bladværk og en bekroning af gennembrudt løv. På profilgesimsen står der topstykker med lignende løvværk omkring en vase, og fra hjørnerne udgår store svungne bøjler, der danner en overbaldakin, og som samles øverst i en brændende vase med drueløv på siden. Bucholtz omtaler 1767 specielt de 'fire pillarer, som bærer himlen og er ægte forsølvede'.[54]

Håndklædestativet (fig. 38), der hænger inderst mod væggen, består af en profileret gesims med ophæng, der har gennembrudt hængestykke af løvværk omkring en tom medaljon.

Dåbsarrangementets *bemaling* slutter sig til inventarets øvrige (s. 2907) og udgøres siden 1968-73 af gråtoner, af hvilke en mørkegrå matcher fontens. Endvidere ses på kronen røde og blå ædelstensimitationer.

Mens fontehimle er nogenlunde almindelige, er fonteklædninger en sjældenhed og fontelukker en inventartype, der først og fremmest hører til i købstæderne, således et stort, som er opsat 1718 i Horsens Klosterkirke af Bodil Hofgaards far, borgmester Steffen Rasmussen Hofgaard (*DK Århus* 5795). Håndklædestativer kendes først og fremmest fra Sønderjylland (jf. eksempelvis *DK Sjyll* 466).

Fig. 38. Dåbsarrangement 1732-37 (s. 2916). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Baptismal complex, 1732-37.*

En *korskanke* (jf. fig. 63) fra 1732-37 udgøres af to fyldingsplinte, der bærer 132 cm høje kerubfigurer, og som forbindes af to fyldingslåger med bekroning i form af laurbærkranse hvori en oval skriftmedaljon. Mens den søndre engel peger imod det høje, peger den nordre (fig. 42) både opad og bagud som for at invitere menigheden til alters. Bemaling i sort og gråtoner samt blegrødt rammeværk for lågernes to *malerier*. De ledsages af bibelsteder ovenover med gylden skriveskrift. Billedet i nord viser Jakobsstigen: »Her er intet

Fig. 39. Døbefont, romansk af granit, med fonteklædning fra 1732-37 (s. 2915-16). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Romanesque font of granite with font casing from 1732-37.*

Fig. 40. Dåbsfad, o. 1575, sydtysk (s. 2916). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Baptismal dish, c. 1575, southern German.*

andet end Guds huus og her er Him(m)elens porte Gen: 28 v.17«. I syd (fig. 41) ses beretningen om Jesus og høvedsmanden, der roses for at have bygget folkets synagoge: »Hand elsker vort folck og hand haver opbygt os Sünagogen Luc:7 v:6«. Som forlæg har maleren benyttet et bearbejdet stik af Den kanaæiske Kvinde i M. Merians Icones Biblicæ.[60] Man ser Jesus og folkeskaren, der skuer mod en strålende bygning, som dog ikke er nogen synagoge men Lichtenbergs egen, nyskabte Nørup Kirke. Her lignes høvedsmandens gerning for folket altså med Lichtenbergs indsats for sognefolket som en art donator af kirken.[61]

Korskranken er i udformningen inspireret af andre på egnen, der går tilbage til en skranke fra 1679 i Horsens Klosterkirke (*DK Århus* 5801), hvor store keruber er anvendt som vogtere af templets allerhelligste. Lignende keruber ses i Korning og Engum kirker (s. 1798, 1960).[62]

Skranke til tårnrummet, se stolestader.

Prædikestol (fig. 43-44), 1732-37, kurven firsidet med stærkt udladende arkadefelter, der kantes af løvsmykkede volutter, som hviler på en kraftig fodprofil. I felterne indfatter lisener og løvværk de fire kardinaldyder i skikkelse af unge, friplastiske

kvinder i lange gevandter, der støtter sig op imod den skrånende bagklædning. Fra kurven ses Retfærd, Klogskab (jf. fig. 43), Styrke og Mådehold. Forneden afslutter en underbaldakin, der dannes af akantusvolutter over et konkavt led og bæres af en stående, langskægget mand med bog i venstre hånd, der måske skal forestille Moses; højre hånd med et muligt attribut (tavler?) er afbrudt. En smal frise fortsætter som gelænder for *opgangen*, hvis tre felter svarer til kurvens og har figurer af de tre teologiske dyder. Fra neden ses Troen (nu uden kors), Håbet og Kærligheden (fig. 44).

Prædikestolen står i skibets sydøsthjørne med opgang fra koret. Over den hænger en *himmel* med fire fag ud imod kirkerummet samt en smal frise under en profilgesims. Under hjørnerne flankerer drueklaser gennembrudte hængestykker med muslingmotiv, og de lidt varierede topstykker rummer ovale skriftmedaljoner. Fra himlens hjørner rejser sig endelig gennembrudte akantusbøjler, som øverst bærer en rede med Fugl Fønix. Loftet er glat med en udskåret Helligåndsdue i stråleglans.

Prædikestolens fremdragne og supplerede originalfarver svarer til det øvrige inventars og har ligeledes indskrifter med gylden skriveskrift på sort bund. I kurvens frise: »Vil du viide, hvad jeg Taler/ Jeg, da som min Gud befaler/ Straffer, truer og husvaler«, i himlens frise: »O Lysens Fader, Lysens Gud, Dit Klare Lys, dit Ord og bud,/ Hver Siæl af Mørket Leede ud«. I topmedaljonerne læses fra opgangen: »Hør Ordet med vagtsomme Ørne (ører)«, »Bevar Ordet i et got Hierte«, og »Bær frugt af Ordet i et Helligt Lefnet«.

Stolestader (fig. 45-62), 1733, med en rig samling af emblemmalerier på lågerne tilskrevet

Fig. 41. Korskranke 1732-37, maleri af beretningen om høvedsmanden, der roses for at have bygget folkets synagoge, her vist som Nørup Kirke (s. 2918). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Chancel rail 1732-37, painting of the story of the captain praised for having built the people's synagogue, shown here as Nørup Church.*

Fig. 42. Korskranke 1732-37, udsnit med vogtende kerub (s. 2913). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Chancel rail, 1732-37, detail with guardian cherub.*

Mogens Christian Thrane i Ålum. Stadernes bænke, fra slutningen af 1800-tallet, har lodrette fyldingsryglæn og originale plankegavle, 119 cm høje, der bærer en udsvejfet akantusafslutning omkring en kronet, oval medaljon. Heri er skåret sammenskrevne initialer »GHL« i sydsiden, og »BHGL«, i nord, for henholdsvis Gerhard Hansen Lichtenberg og Bodil Hofgaard. De 37 stolelå-

Fig. 43. Prædikestol, 1732-37 (s. 2918). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Pulpit, 1732-37.*

Fig. 44. Dydefigur, Kærligheden, udsnit af prædikestol fra 1732-37 (s. 2919). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Figure of a Virtue, Charity, detail of pulpit from 1732-37.*

ger har malerifyldinger, der suppleres af tre fyldinger på en *tårnskranke*, 124 cm høj, med i alt syv fyldingsfag. Bag den i tårnrummet er som en sjældenhed bevaret 8×7 rækker helt enkle bænke med simpel ryglægte (fig. 13), der benyttedes af tjenestefolk og andre mindrebemidlede (jf. stolestadefortegnelse ndf.). Bænkene står med en klædeligt slidt brun og rød bemaling. Sådanne bænke i tårnrummene, der næsten overalt har måttet vige for nyere tiders magelighed, kaldes gerne 'rakkerbænke' ud fra den formening, at de skulle have tjent omstrejfende rakkerpak (jf. *DK Ribe* 3147, 3151 og Dejbjerg Kirke i Ringkøbing Amt). Behørigt slidt bemaling i gråt, rødt og brunt.

På skibets stoleværk er Thranes farver velbevarede. Gavlene er brune med gyldne markeringer på hvid og blå bund, lågerne lyst røde på rammeværket med gule lister.

Stolelågernes *malerier* (fig. 45-62) tilhører det såkaldte *emblemmaleri*, en genre af opbyggeligt sammenstillede billeder og tekster, der havde sit udspring i 1500-tallet, og som vandt indpas i kunsten gennem emblembøger som Daniel Cramers *Emblemata Sacra* (1624 og 1674), *Devices et Emblemes, Anciennes & Modernes* (1699) og Laurent Wolfgang Woytts *Emblematischer Parnassus* (1727).

Emblemer består normalt af tre dele: en indskrift i form af et bibelsted (*inscriptio*), et sindbillede (*ikon*) og en versificeret morale (en *device* eller lære), hvis to linjer forener indskrift og billede. Malerierne i Nørup følger hovedsagelig Devices (21) og Cramer (9).[63] I Nørup gives kun moralen, der står med gylden skriveskrift på sort bund i en oval medaljon over det højovale billedfelt. Det indfattes af akantusløv på blå bund.

Som genre gør det danske emblemmaleri sig især gældende som en mode i første halvdel af 1700-tallet og er så at sige alene et jysk fænomen med store samlinger også i Viborgs Sortebrødrekirke 1735, Horsens Klosterkirke 1738 (*DK Århus* 5815) og Engum Kirke 1759-60 (s. 1964).[64]

De 37 malerier, der står i klare, lyse farver, beskrives her, begyndende med den digteriske tekst, der formentlig skyldes sognets præst Michel Christensen Overgaard, fra det forreste stade i nord imod vest og endende med sydsidens forreste stade. Nr. 19-21 findes på skranken ind imod tårnrummet. Efter beskrivelsen anføres i kortform så vidt muligt det emblemværk, motivet er udført efter.[65]

1) (Fig. 46) »Tach Gud for hver en Straf/ og Kierlig Riise-Snært/ Thi saa giør Gud: imod Det/ barn han mest er Kiært«. Et brændende hjerte står på et alter og får ris af en hånd fra skyen.

2) »Min glæde er nu Død/ Tillige med min Mage/ men Kiærligheden Jeg i hiertet/ har tilbage«. En fugl sidder på en gren og ser ned på sin døde mage, der ligger på jorden.

3) (Fig. 47) »Af Werden er jeg Kiæd/ af Himlen er ieg Kiær/ Løs op for mig min Gud/ og baandet overskiær«. Et vinget hjerte er bundet til et tungt rigsæble, men en hånd fra skyen skærer det fri. Efter *Cramer* I, 9.

4) »O Vil du dog, min Gud/ min synde=gield forgiette/ den med en Naade=Stræg/ af Jesu

blod udslette«. Et beskrevet papir er naglet til et kors, men en hånd fra skyen streger det skrevne ud. Efter *Cramer* I, 21.

5) (Jf. fig. 45) »Gud på mit haarde/ hierte slaa/ med Ordets ham(m)er/ bank derpå«. Et hjerte ligger på en blok og slås med hammer af en hånd fra skyen. Efter *Cramer* 1,1.

6) (Fig. 48) »Loven Veyer lit imod/ Jesu Kors og dyre Blod«. En hånd fra sky holder en skålvægt, hvis skål med kors, kalk og hjerte vejer lovens tavler op. Efter *Cramer* 1,19.

7) (Fig. 49) »Ieg gruer for mig Self/ Ieg Seer saa hæslig ud/ Naar jeg mig speyler i/ Guds klare lov og bud«. En ugle på en gren ser sig selv i et spejl, som holdes af en hånd fra skyen. Efter *Cramer* 11,5.

8) »Ieg mig Solæd har i Synd/ toe mig Gud, af denne Dynd«. Et hjerte med øjne vandes af en hånd fra sky med vandkande. Efter *Cramer* 11,12.

9) (Fig. 50) »For hver en leve time/ ieg min Gud hver time tacker/ Hver time tæncKer ieg at det/ mod dødsens time lacker«. Et ur hænger på en væg med gitter. Efter *Woytt* 25.

10) »Her i Verden mange/ Ting/ giver hiertet Torne/ Sting«. Et hjerte sidder fast i en tornebusk. Efter *Devices* 35,1.

Fig. 45. Stoleværk 1732-37, gavlene med Bodil Hofgaards kronede initialer, lågen med stolemaleri nr. 5 (s. 2923). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Pews 1732-37, ends with Bodil Hofgaard's crowned initials, door with pew painting no. 5.*

Fig. 46–48. Stolemalerier nr. 1, 3 og 6 (s. 2922-23). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Pew paintings nos. 1, 3 and 6.*

Fig. 49–51. Stolemalerier nr. 7, 9 og 11 (s. 2923-24). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Pew paintings nos. 7, 9 and 11.*

11) (Fig. 51) »Lad hundene Kuns giøe/ og Verden ilde Lade/ med sin bagtalelse/ det Kand dog intet SKade«. To hunde omkring et hjerte på jorden med pindsvinepigge. Efter *Cramer* II, 42.

12) »Blomsteret Sig mod Soel/ vil boye/ Hen til Iesum Seer mit Øye«. Hjerte med blomstrende solsikke vendt mod solen. Efter *Cramer* II, 23.

13) »Ieg Ved ey Om dend Kand/ Liv af sin aske faae/ men vist ieg veed ieg sKal af Iordens Støv opstaae«. Fugl Fønix i en brændende rede. Efter *Devices* 5,15.

14) (Fig. 52). »Naar Sig Verden/ meest vil glæde/ Døden tit er nær/ til Stæde«. En mand gør en kvinde sin opvartning mens en benrad går efter ham og trakterer et blæseinstrument.

15) »Min Iesus Og Sit/ Dyre Blod/ For mig og hver/ udøse lod«. En rede med en pelikan, der fodrer sine unger med sit blod. Efter *Devices* 17,7.

16) (Fig. 53) »Ald herlighed, ald/ Hofmods pragt/ Ved Døden dog/ nedlagt«. En påfugl med dødningehoved; i baggrunden en borg. Efter *Devices* 17,7.

17) »Naar lyckens Soel gaar need/ Hver vil mig Ryggen vende/ Og ingen til mig seer, ald/ Venskab haver ende«. Et solur på en pæl, til venstre lavtstående sol. Efter *Wyatt* 25.

18) »Her skal SKuldren Korset/ bære/ Hist vor hoved Kroned være«. Et kors med en krone over.

19) »Hvor meget Werden end vil sKiule/ Sine Ræncker/ det kom(m)er dog for dag, naar dend/ der paa ey tæncker«. En løbende ræv; lavt stående sol. Efter *Devices* 43,8.

20) »Betænck dig først, før du din haand/ til nogen byder/ Og tænck, hvor mangen én det Siden/ hart fortryder«. To hænder fra hver sin sky rækkes tøvende mod hinanden. Efter *Devices* 24,4.

21) (Fig. 54) »Min Iesus vilde og Sig aarle/ lade jage/ og efterstræbe i sin første ungdoms/ Dage«. En jæger til hest med to hunde og en flygtende hjort. Efter *Devices* 35,11.

22) »Ey nogen modgangs wand/ ey fristelse og fare/ Kand sKade dem som Gud/ af naade vil bevare«. Noahs ark strandet på et bjerg i havet; duen på vej. Efter *Devices* 28,4.

23) (Fig. 55) »Mand ey paa Lillier/ Og Roser saa kand gaae/ Mand io af Torne og/ Iblandt en Sting Kand faae«. En rose. Efter *Devices* 28,4.

24) (Fig. 56) »Staae fast, See til, du Kand/ I Troe bestandig blive/ Saa sKal Gud Visselig dig livsens/ Krone give«. En kronet søjle. Efter *Devices* 6,8.

25) (Fig. 57) »Dit Navn, O Iesu, er mit/ Hiertes Trøst Og lyst/ IndsKriv det self udi mit hierte/ Siæl og bryst«. En hånd fra skyen skriver Jesu navn på et hjerte, der ligger på en bog. Efter *Cramer* I, 23.

26) »Her ved Striden/ Ieg Ommindes/ at med seyren Kronen/ Vindes«. En svævende krone. Efter *Devices* 19,12.

Fig. 52-53. Stolemaleri nr. 14 og 16 (s. 2924). 52. En mand gør en kvinde sin opvartning, mens en benrad spiller til. 53. En påfugl med dødningehoved. Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Pew paintings nos. 14 and 16. 52. A man pays court to a woman, as a skeleton plays. 53. A peacock with a skull.*

Fig. 54. Stolemaleri nr. 21. En jæger jager en flygtende hjort (s. 2925). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Pew painting no. 21. A hunter pursues a fleeing hart.*

27) »Som Kloden den vendes/ nu op og nu need/ Saa ingen Ting meer af/ bestandighed Veed«. Et væltet rigsæble. Efter *Devices* 17,12.

28) (Fig. 58) »Waag i bøn/ at Staae imod/ Dievlen, Werden, Kiød/ og blod«. En hane i himmelsk lys. Efter *Devices* 15,14.

29) (Fig. 59) »Gud, mit hierte saa/ Antænde/ det af Kierlighed maa/ brænde«. Et hjerte antændes af solen via et spejl. Efter *Devices* 17,15.

30) »Her grønnis ingen Saa udi/ Sin Ungdoms Alder/ Det blad, dens herlighed io dog/ engang affalder«. Et træ, der taber bladene. Efter *Devices* 28,11.

31) (Fig. 60) »Har mand dog lært den Kunst/ at tæm(m)e grum(m)e dyr/ Hielp Gud, og paa mit Kiød, og blod/ at holde Styr«. En mand i en vogn trækkes af to løver. Efter *Devices* 3,2.

32) »Bønnens Lugt til Gud opfar/ af mit hiertes Røgels Kar«. En hånd fra skyen svinger et røgelseskar. Efter *Devices* 5,6.

33) »Naar mig mørched/ Vil Omspende/ mig da, Gud, et lys/ Antænde«. En brændende fakkel sat i jorden. Efter *Devices* 5,5.

34) (Fig. 61) »Forgiævis mand umager sig/ med Overmagt at føre Krig«. En stor løve griber rigsæblet, mens den forgæves bekæmpes af en hund, en ræv og en mus. Efter *Devices* 3,5.

35) »Op med andagts Ørne=Vinger/ Sig min Siæl til Himlen svinger«. En ørn stiger til vejrs. Efter *Devices* 3,5.

36) »Tag Aandens Sverd, og strid/ udi en Stadig Troe/ Gud dig Skal give Seyer/ Og siden Fred og Roe«. Et sværd omvundet med en slyngende ranke. Efter *Devices* 2,3.

37) (Fig. 62) »Blæs Aandens Kraftig Vind/ Ieg altid Saa maae Staune/ at Ieg og andre, maae udi/ Guds him(m)el haune«. Et skib i søen med Dannebrog til tops. Efter *Devices* 2,1.

En *stolestadefortegnelse* må med sin datering 12. april 1733 og sin karakter af nyordning vise, at staderne har været færdigopstillet (og vel malede) dette år. Den omfatter 26 stader i kvindesiden, heraf otte i tårnrummet og 23 i mandssiden, hvoraf syv i tårnet. De forreste stole var Engelsholms, vel næppe herskabets, der var tiltænkt herskabsstolen (jf. ndf.). Herefter fulgte præstegårdens og Gødding Mølles og gårds samt 'Gammelby og Amsterdam' forud for den øvrige menighed placeret efter landsbyer. På tårnrummets forreste stole sad Engelsholms tjenere foran præstegårdens og efterfulgt af andre jævnere boere såsom skoleholderen, Christen snedker, Olle smed, Christen skrædder og Peder spillemand.

Når nogen 'uddøde af en stol' og blev erstattet af en anden, skulle den ældste altid stå nærmest gangen og siden de andre, 'som de er gamle til dog enhvers stand herudi upræjudiceret'. Inden for landsbyerne fulgte stadet gården, således at 'de unge ydmyge sig for de gamle'.

Endelig modtog hver kirkegænger en 'ligelydende' genpart af fortegnelsen og en ny salmebog, brune i kvindestolene, sorte i mandsstolene. Bøgerne skulle forblive i de respektive stole 'hver især til gavn og tjeneste som søger Guds hus samt forlyster sig at høre hans ord til deres egen velfærds og saligheds opbyggelse'.[34]

Fig. 55-57. Stolemaleri nr. 23, 24 og 25 (s. 2925). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Pew paintings nos. 23, 24 and 25.*

Fig. 58-60. Stolemaleri nr. 28, 29 og 31 (s. 2926). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Pew paintings nos. 28, 29 and 31.*

Skrifte- og *degnestole* fra 1732-37 flankerer alteret og er næsten forenet med alertavlen ved dens udrækkende vingespidser (fig. 31). Måske har de derfor også været færdige 1732. Stolene udgør hver to panelvægge, som aflukker korets hjørner, og som på hjørnerne har fire korintiske fri- og halv søjler på høje plinter. Siderne, af hvilke de mod alteret vendte danner døre, har to fyldinger, de nedre med muslingmotiver, de øvre gennembrudte med ranke- og båndslyng. Søjlerne bærer fremspring i den forkrøppede frise og derover to vasespir med flamme, som flankerer akantustopstykker omkring en central medaljon.

Staffering og tidligere overmalinger svarer til det øvrige inventars (s. 2907). Indskrifterne er også her med gylden skriveskrift på sort bund. I skriftestolens frise mod vest: »Hvilcke som heldst i forlade synderne … Joh. 20: v. 23«, mod syd:

Fig. 61-62. Stolemalerier nr. 34 og 37 (s. 2926). 61. En løve griber rigsæblet, mens den forgæves bekæmpes af en hund, en ræv og en mus. 62. Et skib i søen med Dannebrog til tops. Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Pew paintings nos. 34 abd 37. 61. A lion grasps the orb, while it is fought in vain by a dog, a fox and a mouse. 62. A ship at sea with the Dannebrog raised.*

»Vær frimodig, dine Synder … Math; 9 v. 2«, i topstykkernes medaljoner mod i vest: »Omvender eder, at eders Synder Skulle udslettes Act: 3 v. 19«, mod syd: »Gack bort og synd icke meere Joh: 8 v 11«. I degnestolens frise mod vest: »Wor Herris Jesu Christi naade … Gal: 6: v. 18«, mod nord: »Siunger gud … psal: 68 v 5«, i topstykkernes medaljoner mod vest: »Hvo har optændt noget Paa mit altere … Mat: 4 v 10«, og i nord: »Siunger Herren en nye Sang …« (Sl. 33,3).

En *herskabsstol* for Engelsholm (fig. 63) er ifølge signatur udført 1735 af Christian Jürgen Hansen Schous lærling Niels Madsen åbenbart i forlængelse af Schous arbejder, idet denne døde samme år.[66] Der er tale om en såkaldt pulpitur- eller højstol, der 'maver sig ind' i kirken over nordsidens østlige stolestader og er vendt imod prædikestolen overfor. Opgang via en udvendig dør og trappe fra kapellet (jf. s. 2901).

Den 'lukkede stol' er af fyrretræ og danner en art kabine med gulv, loft og vægge, der er gennembrudt af sprossevinduer (glasset er gammelt). Stolen udgør syv fag, der har afskårne hjørner, og som svajer lidt ind i vest. Spinkle, korintiserende halvsøjler flankerer fagene, der under vinduerne har højovale malerifelter i kartouche. På profilgesimsen står der over søjlerne drejede kuglespir, som flankerer gennembrudte akantustopstykker med en oval medaljon. En åben overbaldakin med profilribber ender i en akantusgavl; kabinens loft udgøres af stenhvælvet. Den svajede underbaldakin har tynde profilribber, der ender i en drueklase.

Fig. 63. Herskabspulpitur, 1735, set fra vest (s. 2928). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Family pew, 1735, seen from the west.*

257
251 250
353
264

Fig. 64-66. Malerier på herskabsstol fra 1735 (s. 2930). 64. Bebudelsen (nr. 1). 65. Jesu Fødsel (nr. 2). 66. Omskærelsen (nr. 3). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Paintings on family pew from 1735. 64. Annunciation (no. 1). 65. Nativity (no. 2). 68. The Circumcision (no. 3),*

Kartouchefelterne rummer syv malerier (det ene, nr. 7, skjult) med scener fra Jesu barndoms og tidlige manddomshistorie, der stort set skal læses fra vest: 1) (Fig. 64) Bebudelsen. Maria, bestrålet af Helligåndens lys, knæler henført bag ved sin læsepult, mens en ung Gabriel kommer ind fra højre svævende i en sky. 2) (Fig. 65) Jesu Fødsel med Hyrdernes Tilbedelse. Maria og Josef knæler for barnet, der ligger i midten på et knippe halm. Omkring står og knæler ikke nærmere karakteriserede hyrder, den ene halvt bortvendt med skyggehat. 3) (Fig. 66) Omskærelsen. Simeon, med østerlandsk hovedtøj, rækker på et hvidt klæde det nøgne barn frem mod præsten, der løfter kniven, og som er kendetegnet ved en bispehue. Blandt fire omkringværende identificeres Maria knælende til venstre. 4) Kongernes Tilbedelse. Barnet, på Marias skød, læner sig frem imod den

forreste, gamle konge, der rækker et skrin frem, mens en anden bag ham bærer et ciborium. Bag Maria stikker Josefs hoved frem, og i baggrunden antydes stalden ved lidt romersk arkitektur. 5) Fremstillingen i Templet. Præsten modtager ved et alter barnet, der ligger på et langt svøb, mens Maria knæler foran med armene korset for brystet; Josef står ved hendes side. 6) Jesu Dåb. Johannes knæler på en klippe og stænker med venstre hånd vand ud over Jesus, der står til knæene i Jordanfloden og holder hænderne korsede for brystet; en lysstråle kommer ned fra skyen. 7) Skjult bag væggen, man aner en guddommelig lysstråle, der kommer ned over vandet.

Træværkets bemaling svarer til kirkens øvrige (jf. s. 2927). Det midterste topstykkes medaljon er dobbelt og rummer Lichtenberg og Hofgaards malede våbener, mens fem øvrige medaljoner har påskrift med gylden skriveskrift på sort bund, fra vest: »Henrich Lichtenberg/ Hans Christensen/ Gehrt Hansen Lichtenberg/ Bodil Hofgaard«. På underbaldakinens bagside findes utilgængeligt en med rødkridt anført signatur: »Nørup d. 25. July

Fig. 67. Dørfløj nr. 1, 1732-37 (s. 2932). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Door leaf no. 1, 1732-37.*

Anno 1735 NMS«, der, fordi den kan identificeres som tilhørende Schous lærling N(iels) M(ad) S(en) eller N(iels) M(ad)sen S(nedker), må gælde snedkerarbejdet og ikke stafferingen (jf. ovf.). Signaturen er ejendommelig ved sin skjulthed og flygtige udførelse.

En (†)*klingpung* fra 1700-tallet (1732-37?), nu uden pose og klokke, har et 129 cm langt skaft med dølle og ring af messing. I ringen ses små huller, hvori posen har været fastsyet, og på døllen findes et øje til fæstnelse af klokken. Opbevares ved kirken. En *pengebøsse* af sortmalet jernblik fra o. 1880 bærer påskrift med hvid skriveskrift: »Til de Fattige«. Ved indgangen.

Fig. 68. Dørfløj nr. 2, 1732-37 (s. 2932). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Door leaf no. 2, 1732-37.*

Dørfløje. 1) (Fig. 67), mellem kor og kapel, fra 1732-37. Fløjen er fladrundbuet, 200×125 cm, og de øvre ca. to tredjedele dele prydes af en gennembrudt bladdekoration med en krone over et centralt, cirkulært og dobbelt spejlmonogram visende bogstaverne »GHL« og »BH«, 32 cm i diam. Den nedre tredjedel udgøres af en fylding udsmykket med bladranker i hjørnerne, mod koret dog centralt tillige.

2) (Fig. 68), mellem skib og våbenhus, formentlig fra 1732-37. Fløjen er fladrundbuet, 197×142 cm, og har på forsiden (imod skibet) en flammet dekoration, der udgøres af stave med kantprofilering inden for et bredt rammestykke. Dørens bagside udgøres af glatte fyrrebrædder og har en ældre jernlås. Ved fremdragelsen af de oprindelige farver (under tre lag maling), vekselvist sort, brunt, grønt og rødt, måtte der især suppleres i fløjens højre side.

Orgelpulpituret (fig. 69) er fra 1732-37, altså nogle år yngre end det første †orgel, og er opsat på Gerhard Hansen de Lichtenbergs foranstaltning. Det hviler på seks korintiserende søjler, har opgang fra tårnrummet (jf. fig. 14) og fremviser en brystning i ni fag, af hvilke de syv midterste er trukket tilbage i bueform. Pulpiturets felter

Fig. 69. Orgelpulpitur med orgelfacade, 1732-37 (s. 2932 og 2935). Pulpiturmalerierne er signeret »JTF (eller JF) 1737«. Bagved ses et malet draperi. Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Organ gallery with organ casing, 1732-37. The gallery paintings are signed "JTf (or JF) 1737". Behind, painted drapery can be seen.*

Fig. 70-71. Malerier udført 1737 på orgelpulpitur (s. 2933). 70. Salige er de som sørger (nr. 2). 71. Salige er de miskundelige (nr. 5). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Paintings done in 1737 on organ gallery. 70. Blessed are those who mourn (no. 2). 71. Blessed are the merciful (no. 5).*

udgøres af kartoucher som herskabsstolens over en profileret fodliste, og foroven afslutter en frise med ovale skriftfelter. Træværkets bemaling svarer til det øvrige inventars, men opviser også en grisailledekoration i form af festons mellem felterne.

Brystningens malerier, der er signeret »JTF« eller »TF« viser Saligprisningerne (Matt. 3-11) og ledsages af citater i frisen ovenover, der her gengives sammen med hver billedbeskrivelse.

1) »Salige ere de fattige i Aanden, Thi Himmeriges Rige er deres«. Man ser i skyen en henført kvinde, som en engel skænker en gylden kjortel, mens symboler på denne verdens magt og rigdom styrtes i afgrunden.

2) (Fig. 70) »Salige ere de som sørge, Thi de skal husvales«. En engel i skyen signer med åbne arme en sørgende, tilhyllet kvinde, som fører et klæde til ansigtet; bag hende ligger et stort trækors.

3) »Salige ere de spagferdige, Thi de skal eÿe Jorden«. En kvinde i skyen slår henført ud med armene, mens en engel fra det høje rækker hende en palmegren.

4) »Salige ere de som Hungre og tørste efter Retferdighed, thi de skal mættis«. En knælende mand med skæg får at drikke af en kande, som holdes frem af en svævende engel. Nederst er to kander og en kurv med overflødig føde væltet omkuld.

5) (Fig. 71) »Salige ere de miskundelige, thi de skulle faae miskundhed«. En engel signer fra det høje en kvinde, der sidder på en sky og vederkvæger små børn omkring sig.

6) (Fig. 73). »Salige ere de reene af hjertet, Thi de skal see Gud«. En kvinde sidder med en lilje og vender sig med udslået arm op imod det høje, hvorfra Jahves navn i stråleglans sender en tyk

lyskegle ned over hende. Lyset falder også på små salige hoveder i skyerne.

7) (Fig. 75) »Salige ere de fredsommelige, Thi de skal Kaldes Guds børn«. En engel breder et skriftbånd med ordene »filii Dei« (Guds børn) ud over fem mænd, der sidder på et bjerg med palmegrene og myrter i hænderne; en bærer laurbærkrans. I forgrunden ses våben styrtet i afgrunden, sabel, bue, spyd og skjold. På skjoldet læses den formodede malersignatur »JTF (eller JF) 1737« med initialerne sammenskrevet.

8) (Fig. 74) »Salige ere de som lide forfølgelse for Retfærdigheds Skyld, thi Himmeriges Rige er deres«. En engel velsigner med hånd på hoved en mand, som flygter fra to andre, der vil kaste sten mod ham.

9) »Salige ere I, naar mand monne Bespotte og forfølge eder Math. 5,11«. To djævelagtige mænd løfter en kølle og en slange imod en gråhåret mand, som sidder med udslåede arme, mens et englebarn ovenfra rækker ham Livets Krone. Ved hans side står et skjold med Kristusmonogram.

Signaturen må i det mindste gælde pulpiturets malerier og viser, at Thrane, trods et betydeligt enhedspræg i kirkens malede udtryk, ikke har været alene om arbejdet.[67] Der er kendelig lighed imellem pulpiturets og herskabsstolens malerier.

Orgel, 1969, med 8 stemmer, ét manual og pedal. Bygget af Th. Frobenius & Sønner, Kgs. Lyngby og Horsens. Disposition: Manual (C-g^3): Gedakt 8', Spidsgamba 8', Principal 4', Rørfløjte 4', Spidsfløjte 2', Oktav 1'. Pedal (C-d^1): Subbas

Fig. 72. Orgel, 1969, med facade fra 1732-37 (s. 2935). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Organ, 1969, with facade from 1732-37.*

Fig. 73-74. Malerier udført 1737 på orgelpulpitur (s. 2933-34). 73. Salige er de rene af hjertet (nr. 6). 74. Salige er de, som lide forfølgelse (nr. 8). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Paintings done in 1737 on organ gallery. 73. Blessed are the pure of heart (no. 6). 74. Blessed are those who are persecuted (no. 8).*

16', Gedakt 8'. Kobling: M-P. Opstillet på vestpulpituret med østvendt facade og spillebord.

Orglets *facade* (fig. 72) er bibeholdt fra †orgel nr. 1, men er lidt yngre, idet den har udgjort en festliggørelse deraf, tilvejebragt ved Gerhard Hansen de Lichtenbergs og Bodil Hofgaards store restaurering 1732-37; deres våbener findes i to ovale medaljoner i facadens gennembrudte akantusvinger. Dens femdelte pibefront består af et højt, halvrundt centraltårn, to lavere, spidsvinklede sidetårne samt to højrektangulære mellemfelter. Pibefelterne smykkes foroven og forneden af gennembrudt akantusløv, der også danner topstykker på tårnene. Facadens underbygning udgøres af glatte fyldinger, og over spillebordet ses et forsænket, bredovalt felt.

Facadens staffering svarer til det øvrige inventars (jf. s. 2907) og har kun i begrænset omfang været

Fig. 75. Maleri udført 1737 på orgelpulpitur (s. 2934). Salige er de fredsommelige (nr. 7). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Painting done in 1737 on organ gallery. Blessed art the peacemakers (no. 7).*

overmalet. I det forsænkede felt læses med gylden kursiv på sort bund: »Taler hver andre til med Psalmer og Lov=Sange og aandelige Viser: Siunger og leeger for Herren udi Eders Hierter Eph. 5.v.19«.

†*Orgler*. 1) 1730, sandsynligvis bygget af Lambert Daniel Kastens. Det stod oprindeligt på gulvet i tårnrummet, men flyttedes 1737 til nuværende pulpitur. Ved denne lejlighed udvidedes orglet til 19 stemmer fordelt på to manualer og pedal.[68] Orglet var 'bekostet ... af hands Excellence Her Grev Danneskiold, men siden forbedret af etatsråd Lichtenberg'. Det betjenes af degnen, som derfor havde en årlig dusør af herskabet.[69] Hovedrepareret i 1857, '... hvorved det havde vundet betydeligt'.[15] Facaden genanvendt i †orgel nr. 2 samt i nuværende orgel.[70]

2) 1884, med 5 stemmer, ét manual. Bygget af Frederik Nielsen. Disposition: Bordun 16', Principal 8', Gedakt 8', Fugara 8', Oktav 4'. I 1967 fremstod orglet med pneumatisk aktion.[10] En dobbelt kassebælg fra dette orgel findes i kirkens tårn. Facade fra †orgel nr. 1 genanvendt.

En *våbentavle* fra 1732-37, 51×49 cm, rummer i en udsvejfet akantuskartouche ovalfelter med Gerhard Hansen de Lichenberg og Bodil Hofgaards kronede våbener. De originale farver viste sig 1968-73 delvist uovermalede. Sømhuller viser, at tavlen har været fæstnet på træ, men den originale placering kendes ikke. Nu på korets nordvæg.

Salmenummertavler, fire fra o. 1900, retkantede, med en lille hjertegennembrudt top og fem rækker til skydenumre af træ. Grålmalede.

En *sognestævnetavle* fra o. 1850 udgøres af et sortmalet bræt med påmalet: »Kirkestevn«. Opbevares ved kirken.

Fig. 76. Våbentavle, 1732-37, med Gerhard Hansen de Lichtenberg og Bodil Hofgaards kronede våbener (s. 2936). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Coat of arms of Gerhard Hansen de Lichtenberg and Bodil Hofgaard, 1732-37.*

Fig. 77. Kirkeskib, »Christian den siette«, 1741, bygget af sømanden Greis på Hjarnø og skænket af Gerhard Hansen de Lichtenberg (s. 2937). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Church ship "Christian den siette", 1741, built by the sailor Greis at Hjarnø and donated by Gerhard Hansen de Lichtenberg.*

To *lysekroner* er skænket af Carl Adolph Rothe Bech på Engelsholm († 1920), vist nok 1879 i forbindelse med hans tvillingesønners fødsel. Kronerne er i barokstil med hver 12 arme og bruges endnu med levende lys. Ophængt i skibet.

Kirkeskib (fig. 77), 1741, orlogsskibet »Christian den siette«, skænket af Gerhard Hansen de Lichtenberg og efter sigende bygget af en sømand ved navn Greis på Hjarnø.

Skibet er ca. 75 cm langt. På agterspejlet er der over navnet og årstallet trofæer i form af kanonfremstillinger omkring en kronet medaljon med majestætens portræt (fig. 103), og på låringerne (ved siderne) er der udskåret to vildmænd. De 38 kanoner er fordelt med to i agterstavnen og resten i to gulmalede bånd langs skrogets sider, hvor de er markeret med dannebrogsflag på portene. Skibet er sortmalet med hvid bund.

Det hed 1767 om skibet, at det skulle være bygget af en sømand ved navn Greis, der boede på Hjarnø ved Horsens. Lichtenberg havde købt det af ham og skænket det til Nørup Kirke 'ventelig til erindring om den lykke og velsignelse, hans forfædre havde haft ved handelen, som for en stor del havde lagt grunden til hans og familiens påfølgende velstand'.[54] I betragtning af skibets navn kunne det også tænkes at repræsentere en ydmyg tak til kongen for det nylige adelsskab.

1936 kom skibet til istandsættelse hos kaptajn B. Clausen Jensen. Det var da 'i meget havareret tilstand, råddent og ormædt med flag af blik'. Han fandt i skibet en lille blå seddel, der meddelte, at det var blevet repareret 1844 af en skipper i Horsens. Han skulle have forandret riggen, som Jensen nu rettede til, vistnok efter forbillede af modeller på Holmen i København, inden han selv nedlagde en seddel. Ophængt midt i skibet.

Fig. 78. Klokke, 1549, støbt af Henrich Tram (s. 2938). Foto Arnold Mikkelsen. – *Bell, 1549, cast by Henrich Tram.*

Et †*tårnur* var skænket af Christen Linde 1761, men var få år senere »urigtigt« og ventedes istandsat.[54]

Klokker. 1) (Fig. 78), med årstal 1549, støbt af Henrich Tram, tværmål 87 cm. Den har lister ved slagringen og halsen, hvor der læses en latinsk indskrift med to linjer usikre reliefversaler: »Verbvm Domini manet in eternvm (Guds ord bliver evindelig (1. Pet. 1,25)) anno Domini/ 1549 Mester Henrich Tram«. Støberens hjemsted kendes ikke, men han synes især at have været virksom i dele af Jylland og Fyn, således i Kerteminde (*DK Odense* 2013 og *DK Århus* 3468), i Rolfsted (*DK Odense* 3832) og i Heinsvig (*DK Ribe* 2355).[71]

2) 1911, leveret af Aabyhøj Klokkestøberi, tværmål 33 cm. Den har profilering om hals og slagring, og over den sidste læses reliefversalerne: »Omstøbt 1911 Aabyhøj Klokkestøberi pr. Aarhus«.

†*Klokker*. 1) Ved klokkeskatten 1528-29 afgav kirken en klokke, der 'med al jernfang' vejede 3 skippund og 5 lispund (jf. s. 1018).[72] 2) 1600, med indskriften »Goodt mi Berchart Gelgeter 1600« (Berchart Gelgeter støbte mig 1600). Han kendes vistnok ikke fra andre klokker i Danmark. Klokken omtales 1767 som kirkens mindste.[54] 1825 var den revnet.[34]

3) 1758, støbt af Johan Henrik Armowitz i Lübeck som en gave fra Christen Linde på Engelsholm. Den bar den latinske indskrift (med versaler) »Me fudit Johan Hinrich Armovitz« samt et langt rosende vers til giverens pris, der var forfattet og måske signeret af præsten »R(asmus) H(aunstrup)«:

»Jeg støbt just blev, Der Aar mand skrev
Halv Atten hundred, Aatte
I Lybek, men strax derpaa hen
Til Nørup Kircke maatte,
Hvis Taarn og Spiir Jeg er til Ziir,
Og Engelsholms Herr Linde,
Da Kirkens Skiold, samt Frue bold
Til Ævig Æreminde.
Jeg der med Klang, Til Bøn og Sang
Og Guds Ords Lyd af høre,
Giør Folk allart Til Guds Huus snart
At haste, gaae og kiøre
At naar de Frugt, I Dyd og Tugt
Af Ordets Sæd vil bære,
Guds Venner her, Huusegne der
De blive maae med Ære.
Imidlertid, den stund Gud bliid
Vil Nørup Kirke spare,
Skal Lichtenbergs og Lindes Navn
I Egnen stedse vare. RH«.[54]

I Danmark kendes Henrik Armovitz' klokker ellers hovedsagelig fra tre kirker på Bornholm (*DK Bornholm* 294, 378, 529).[73]

Fig. 79. Indre set imod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Interior looking west*.

Fig. 80. Epitafium fra 1624-26 i Knud Brahes og Margrete Langes kapel, sat over stifterne og udført efter kontrakt 1624 af Henrik Henriksen stenhugger i Randers (s. 2940). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Sepulchral tablet from 1624-26 in Knud Brahe's and Margrete Lange's chapel, commemorating the founders and contracted in 1624 to the stonemason Henrik Henriksen in Randers.*

GRAVMINDER

Epitafier. 1) (Fig. 80-85) er opsat 1624-26 over kapellets stiftere. Knvd Brahe til Engilsholm, ⋆på □ år □ den □ Han var i »den sidste svenshe feide« kong Christian den fjerdes ritmester og befalingsmand på Bivgholm, †på Engilstholm 3. febr. 1615 i sin alders 60. år, med sin kære hustru Mergrete Lange, som var født på □, †1622 den □.

Epitafiet er ifølge kontrakt 1624 udført af Henrik Henriksen »stienhugger« i Randers.[74] Det er af sandsten (gotlandsk?) og sort belgisk marmor (»thudtz stiehnn«), arkitektonisk opbygget og står på gulvet optagende hele kapellets nordvæg.

Storstykket hviler på et postament, der under sidefelterne springer frem og bærer frifigurer af de afdøde knælende i bøn (fig. 81-82), han til venstre i fuld rustning, hun i enkedragt (107 cm høje). De sidder foran smalle arkader med indfældet marmor, kranset af anevåbener, og vender sig imod storfeltets gravskrift, der er anført med indhuggede versaler i det sorte marmor. Storstykket opdeles af dydehermer med englehoveder og frugtbundter på skafterne, fra venstre Troen, Håbet, Kærligheden og Troskaben med ring på fingeren (fig. 85). Forneden afslutter tre klemte hængestykker med englehoveder og frugtbundter, mens storvingerne udgøres af de skrivende evangelister Markus (i vest) og Lukas; deres symbolvæsner er usædvanligt vist som fremstikkende hoveder på postamentets sider.

På den forkrøppede gesims sidder yderst i vest Mattæus, mens der af pendanten Johannes kun er bevaret hans ørn. Topstykket er todelt med relieffer af Gravlæggelsen (til venstre, fig. 85), der er hentet fra et stik af Anton Wierix efter Marten de Vos,[75] og Opstandelsen. Scenerne flankeres af endnu tre dyder, fra venstre Klogskaben, Styrken og en uidentificeret (med hjul?). Topvingerne rummer de afdødes slægtsvåbener (hans til venstre), og øverst afslutter en brudt gavl, hvis midtkonsol bærer en spinkel figur af Viktoria med sejrens palmer (fig. 83); på gavlsiderne ligger putti med vindrueklaser.

På storfrisens og postamentets sorte kalksten er med forgyldt fraktur anført skriftsteder, der på et begrænset grundlag er genskabt ved en istandsættelse 1974, da postamentets ydre plader blev

Fig. 81-82. Knud Brahe og Margrete Lange knælende på deres epitafium fra 1624-26 i kapellet (s. 2941). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Knud Brahe and Margrethe Lange kneeling on their sepulchral tablet from 1624-26 in the chapel.*

Fig. 83. Viktoria med sejrens palmer. Udsnit af Knud Brahes og Margrete Langes epitafium (s. 2941). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Victoria with the palms of victory. Detail of Knud Brahe's and Margrethe Lange's sepulchral tablet.*

fornyet: I frisen fra Rom. 4,25, i venstre postamentfelt fra Fil. 4,13, i det midterste fra Apok. 14,13 og i det højre fra Joel 2,32.[76]

Epitafiet har beskedne rester af bemaling, gult på dydernes hår og skafter, rødt på Styrkens søjle og grønt og blåt på våbenerne.

Kontrakten blev indgået 20. marts 1624 mellem arvingerne repræsenteret ved Jørgen Skeel til Sostrup og »Hennrich Hendrichsen stienhugger«. Han forpligtede sig til at udføre epitafiet »forderligst muligt« på den manèr som Jørgen Lunges i Ålborg med »sort thudtz stiehn« (marbre de Teux) midti og med samme sirlige dekoration. Han skulle holde sig selv og sine folk på kost og løn og selv skaffe sten, jern, bly og andet, der

Fig. 84. Gravlæggelsen, udsnit af Knud Brahes og Margrete Langes epitafium (s. 2941). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *The Burial, detail of Knud Brahe's and Margrethe Lange's sepulchral tablet.*

behøvedes. Henriksen kvitterede for modtagne 500 slette daler 26. maj 1626, da raten fra den sidste arving var betalt. Og det har været antaget, at arbejdet dermed tog to år at udføre. Men den sene opgørelse kan udmærket skyldes betalingsformen, hvorved arvingerne betalte enkeltvis.[77]

Som kontrakten foreskrev, følger epitafiet i opbygningen ret nøje Jørgen Lunges og Sophie Brahes i Ålborg Vor Frue Kirke, der kan tilskrives Henrik Henriksens formodede læremester Claus Lauritzen i Kolding. Den væsentligste forskel er, at de afdøde i Ålborg er vist i stående positurer, og at Henriksen har sin egen huggemåde i gengivelsen af klædefolder, hænder og ansigter.[77]

Med udgangspunkt heri kan Henrik Henriksen bl.a. tilskrives Jørgen Skeels eget store epitafium fra 1633 i Århus Domkirke og sammenlignelige sandstensepitafier i Astrup Kirke (Ålborg Amt) fra 1634 og i Vor Frue Kirke i Ålborg fra o. 1641-48.[78]

Det er usædvanligt, at epitafiet i Nørup har hængestykker, idet de viser hen til en opsætning på væggen over gulvet. En sådan har der næppe

Fig. 85. Troskabens dyd med ring på fingeren. Udsnit af Knud Brahes og Margrete Langes epitafium (s. 2941). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *The Virtue Faith wearing a finger ring. Detail of Knud Brahe's and Margrethe Lange's sepulchral tablet.*

Fig 86. Epitafium over Christen de Linde og Gedske de Lichtenberg (s. 2944). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Sepulchral tablet to Christen de Linde and Geedske de Lichtenberg.*

været plads til i kapellet, og der kan heller ikke være tale om en fejlberegning fra Henriksens side, da det af kontrakten fremgår, at han skulle udføre sit arbejde på stedet i Nørup.[77]

Et foto (i NM) viser epitafiet i medtaget tilstand med indskrifterne næsten udviskede, hvilket der blev rådet bod på med restaureringen 1974.

2) (Fig. 86), o. 1790, over Christen de Linde, *6. juli 1725, †15. maj 1790, gift 20. okt. 1751 med Geedske de Lichtenberg. *14. juli 1733, †12. dec. 1766. De havde en søn Christian de Linde, *13. december 1753, †7. juli 1766.

Gråt marmor, 235×94 cm, med et centralt, ovalt felt med skrift i indhuggede versaler, nav-

Fig 87. Mindetavle over faldne fra Nørup i de slesvigske krige (s. 2945). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Memorial tablet to the fallen from Nørup in the Schleswig Wars.*

nene dog anført i fraktur. Om skrivefeltets øvre del en todelt bladkrans med overliggende, slynget bånd. Pilastre langs siden krones af kapitæler, der bærer en gesims. Under ses en flade med våbenerne for Linde og Lichtenberg. Den bæres af en egeløvsdekoreret kapitæl. På skibets nordvæg vest for herskabspulpituret.

Mindetavle, (fig. 87), 1887, over »Faldne Krigere af Nörup«, heraf fem i krigen 1849-50 og en i krigen 1864. Afsluttende vers af Vilhelm Bergsöe samt ordene »Dette Minde sattes af Medailleforeningen i Nörup 1887.« Grå sandsten, 129×95 cm, lavet som en efterligning af 2). På skibets nordvæg øst for orgelpulpituret.

Gravsten. 1) (Fig. 88-89), o.1600, over »erlig oc welbørdig mand Iens Kaas til Worgaard«, †14. dec. 1579,[79] og hustru »erlig oc welbørdig fru Mergrete Lange«, †16 □ (1622). Sort Namursten, 296×144 cm, med de afdøde stående vendt mod hinanden under tredelte, kløverformede arkader, hvis pilastre fremviser otte anevåbner i hver side. Han står i fuld rustning med et sværd i venstre hånd og højre hvilende på hoften. Hjelmen står ved fødderne. Hun står bærende hovedlin og lang, folderig kjole og med hænderne over hinanden. Figurbundene er zigzaghuggede. Mel-

Fig 88. Jens Kaas, udsnit af gravsten nr. 1, (s. 2946, jf. fig. 89). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Jens Kaas, detail of tombstone no. 1 (cf. fig. 89).*

Fig 89. Gravsten nr. 1, o. 1600, over Jens Kaas og hustru Margrete Lange (s. 2946). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Tombstone no. 1, c. 1600, of Jens Kaas and his wife Margrete Lange.*

Fig. 90. Gravsten nr. 2, o. 1648, over Henrich Henrichsen (s. 2948). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Tombstone no. 2, c. 1648, of Henrich Henrichsen.*

lem de to hviler arkaderne på en puttodekoreret konsol over en frugtklase. Over arkaderne ses yderligere to rækker med hver otte anevåbener, og i midten en blomstervase under en løvemaske. Under personerne ses gravskriften, der er anført med skråtstillede versaler. Gravstenen er tilskrevet Århusværkstedets yngre fase, hvor ældre motiver fra 1580'erne er anvendt. På kapellets vestvæg.[80]

2) (Fig. 90), o. 1648, over Henrich Henrichsen, fordum præst i Nørup sogn, †16 ▭ [1648], samt hans hustruer Maren Madsdatter, †28. april 1630 og Margrethe Madsdatter, †6. febr. 1646, og børnene Gregorius †22. okt.1638, en dødfødt datter †18. juli 1639, Jurgen †14. april 1640 og en dødfødt søn †6. febr. 1646. Rød sandsten, 210×146 cm, nu stærkt nedslidt og næsten ulæselig. Et dødningehoved adskiller formodentlig den øvre tekst, der er i fuld bredde, fra den smallere eftertekst. Stenene har runde tekstfelter i hjørnerne og fordybede tekstbånd med reliefversaler langs siderne.[81]

Tre ★*mindekranse* af sølvmalet blik med egeløv og sløjfe. 1) 1911, 34 cm høj. På sløjfen læses »Erindring fra Vejle Vestegns Landboforening«. Fra kammerherreinde Josepha Del Carmen Bechs begravelse.

2) 1920, 60 cm høj. På sløjfen læses »Fra Nørup Sogns Beboere«. Fra kammerherre, hofjægermester Carl Bechs begravelse.

3) 1920, 32 cm høj. På sløjfen læses »Fra personalerne paa Engelsholm, Gødding Mølle, Nørupholm«. Fra kammerherre, hofjægermester Carl Bechs begravelse. Alle tre i Lokalhistorisk Arkiv og Forening for Nørup Sogn.

Gravkrypter. 1) Krypten under koret er formodentlig indrettet før 1621. Den er tidligst omtalt i 1760'erne,[82] jf. s. 2899.

Gerhard Hansen de Lichtenberg overlod korets krypt til gravsted for kirkens præster. Ved en besigtigelse 1965 blev krypten betegnet som et »pulterkammer«, hvor de fleste kister var knust, og skeletterne spredt på jorden. Den blev ryddet 1986 og fire kister nedgravet på kirkegården.[10] 1767 var der syv kister med †*kisteplader*, hvoraf de tre kunne læses, en ottende tilkom derefter.[83]

a) Michel Overgaard, præst 1731-37, ★nov. 1700, †27. jan. 1737.

b) Ane Hansdatter Giern, ★1. okt. 1656 i Giern Præstegård, †21. maj 1739, 1° g.m. Michel Sørensen Gylling, 2° g.m. Christen Jensen Overgaard med hvem hun fik sønnen Mikkel Christensen Overgaard, præst i Randbøl og Nørup. Med læsbar kisteplade.

c) Maren Christensdatter Skaarup, gift med Michel Overgaard, ★o. 1712, †1. febr. 1740.

d) Peder Jørgensen Stauning, præst 1737-49, ★1710, †20. juni 1749.

e) Dorothea Cathrine Fogh, gift med Peder Stauning, †2. marts 1750.

f) Birgithe Kirstine Feveile, ★15. aug. 1727 i Weile, †1. juli 1751 i Nørup Præstegård. Med læsbar kisteplade.

g) Gehrt Carstensen, ★21. april 1722 i København, †3. august 1755, sognepræst i Randbøl og Nørup juli 1749, 1° g.m. Birgithe Kirstine Feveile, 2° g.m. Susanne Bræstrup. Med læsbar kisteplade.

h) Rasmus Eskildsen Haunstrup, sognepræst 1755-99, ★7. febr. 1726, †1. april 1799.

2) Ved bygningen af kapellet 1621 blev der indrettet en krypt (jf. fig. 18). Fire opbevaringskasser fra 1986 indeholder resterne fra de daværende fire kister.[10] Ved en gennemgang 1977 af Niels Jørgen Poulsen fandtes fem fyrretræskister på stedet, alle uden kisteplader. 1) 68 cm lang, med barokke svungne profiler, 1700-tallet. 2) Trapezformet og sortmalet, 162×45-54 cm, med tredelt låg uden plade, slutningen af 1700-tallet måske o. 1800. Liget har ligget i høvlspåner. Tekstilprøver fra ligklædet optaget. 3) Trapezformet og ubemalet, 177×63-70 cm, datering som 2, 4 og 5. Med såvel yder- som inderkiste, trapezformede, midten af 1700-tallet (fig. 91). 4) Sortbejdset yderkiste, 194×64-81 cm, med svungne barokprofiler og tresidet låg. Inderkiste, 185×57-72 cm, med svungne sider og tresidet låg. Med mumificeret lig på høvlspåner og humle, prøver af ligklæde og handsker optaget. Kaldet 'Margrete Langes Kiste'. 5) Som 4, yderkiste 201×71-85 cm, inderkiste 190×62-73 cm. Med mumificeret lig på høvlspåner. Kaldet 'Knud Brahes Kiste'.[84]

Tekstilerne blev undersøgt 1978 af Else Østergaard.[85] I kiste 4 iagttoges rester af et *ligtøj*, der blandt andet består af en silkeknipling (fig. 92) og noget mønstervævet florstof, og over panden sås lidt af en blomsterkrans foran en kyselignende *hovedbeklædning* af silke, knyttet under hagen med et silkebånd (fig. 102). Liget var iklædt *handsker*, der er udført i sprangning (fig. 93).

Silkekniplingen fra ligtøjet er af Malinetype dekoreret med et bladmønster, 97 cm lang og op til 22 cm bred, den har formodentlig været dobbelt så lang. Det floragtige silkebånd er 21 cm bredt med smalle mønsterborter på langs, og flere steder hæftet sammen med knappenåle. Begge dele er typiske for 1700-årenes sidste halvdel.

Blomsterkransen er en spinkel ranke, formet af små firbladede blomster dannet af uspundne silketråde, samlet med metallahn omvundet med silketråd.

De sprangede handsker er udført i sort totrådet silke med den franske lilje som mønster, 45 cm lange, og det eneste kendte eksempel fra Danmark.

Fig. 91. De såkaldte Margrete Langes og Knud Brahes kister (s. 2949). Foto Niels Jørgen Poulsen 1977. – *The so-called coffins of Margrete Lange and Knud Brahe.*

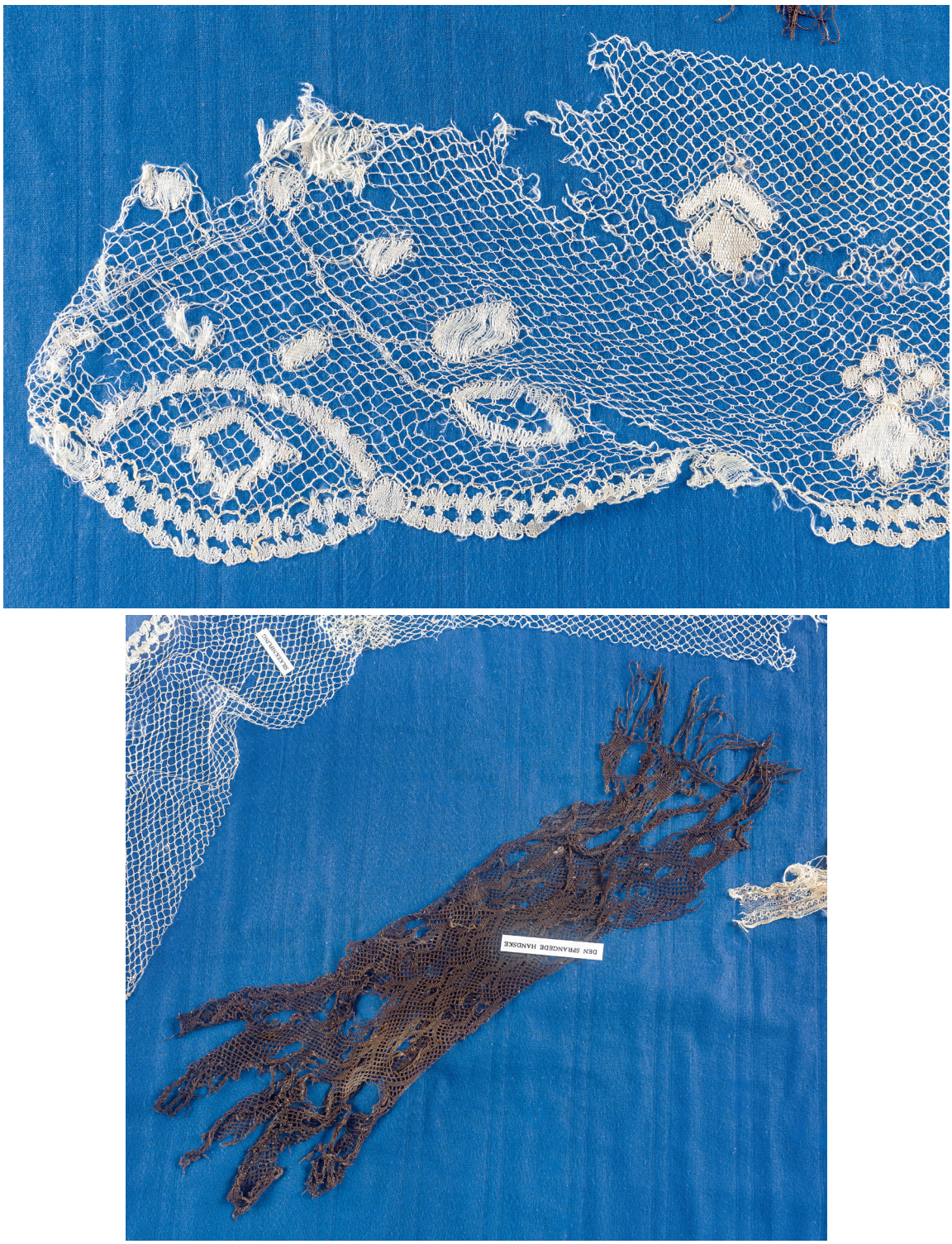

Fig. 92-93. Tekstiler fra kiste 4 i kapellets krypt (s. 2949). 92. Detalje fra knipling fra ligtøjet. 93. Sprangede handsker. Fig. Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Textiles from coffin 4 in the chapel crypt. 92. Detail of lace from grave clothes. 93 Plaited gloves.*

Dateringsmæssigt henførte Else Østergaard tekstilerne til Gedske de Lichtenberg †1766. Hun blev ifølge kirkebogen bisat i kapellet knapt et halvt år efter sønnen (jf. s. 2944).

I kapellets krypt har der så vidt vides stået kister tilhørende Jens Kaas †1579 (s. 2946), Knud Brahe †1615 (s. 2940), Margrete Lange †1622 (s. 2940 og 2946), Maren Lange Jacob Krabbes som boede på Væbnerholm, *på Bramming [1577], †7. sep. 1653 i Vejle 76 år gammel, en dødfødt søn af Preben Brahe og Sanne Giøe, †28. okt. 1656 på Engelsholm, jomfru Ide Brahe, datter af Preben Brahe og Susanne Giøe, *26. aug. 1668 på Hvedholm, †22. okt. 1668, Sten Brahe til Hvasborg, oberst og amtmand over Assens og Hindsgavl Amter, *28. aug.1623 på Hagenskov, †26. febr. 1677 i Christianstad, Preben Brahe †1708, Caspar Linde †1761, Chresten de Lichtenberg †1766 og Gedske de Lichtenberg †1766 (s. 2944). Desuden menes Christen de Linde †1790 hensat i krypten (jf. s. 2944). På Caspar Lindes †*kisteplade* kaldtes han fænrik, *26. dec. 1736 på Hanberg Hovgaard, †13. jan. 1761 på Engelsholm, han brugte sin ungdom på studier og blev en 'borger af den lærde republik'. Han gik siden hen til militæret, og 'af dyd, af pryd og blod var han en adlet Linde'.[86]

Kirkegårdsmonumenter. 1) (Fig. 94), o. 1811, over captain Niels v. Jermin, †23. okt. 1807, 'den sindige, gode, oprigtige mand, fader og ven', samt fru Christence Petersen, †13. dec. 1810, 'den fordum ædle ægtefælle, ømme moder, hulde veninde' (jf. kirkegårdsmonument nr. 3).

Det klassicistiske monument, inspireret af billedhuggeren Johannes Wiedewelt, er opbygget af flere dele med udsmykning på både øst- og vestside, 218 cm høj. Nederst en granitsokkel med et todelt sokkelparti af norsk Gjellebækmarmor. Derover en plint af granit med en halvrund, vestvendt niche, hvori en siden 1965 forsvundet marmorvase. På plinten hviler i en knap 40 cm bred indramning såvel øst- som vestvendte relieffer (nederst) og indskriftstavler med indhuggede versaler (øverst), flankeret af halvsøjler i form af fasces i norsk marmor, dog relieffferne i italiensk marmor. Der over et sammenhængende kapitælled med rundbuet overbygning i norsk marmor med rund østvendt niche med marmorvase.

Østvendt ses den romerske gudinde Ceres med kornaks og bikube (attributter for landbrug og flid) på relieffet, og den ovenstående tekst omtaler Niels v. Jermin. Vestvendt ses på relieffet en gudinde holdende et hjerte i hånden (attribut for oprigtigheden), og teksten omtaler Christence Petersen.[87] Nord for koret.

2) O. 1840, over sognepræst Poul Sveistrup, *1768 i Sveistrup ved Skanderborg af hæderlige bondeforældre, præst til Nørup og Randbøl 1820, †1840, og hustru Dorthea Margrethe født Krarup, *1773 i Ølby ved Holstebro, gift 1803, †1826, og deres datter Johanne Sveistrup, *1806

Fig. 94. Kirkegårdsmonument nr. 1, o. 1807, over Captain Niels v. Jermin og Christence Pedersen (s. 2951). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Churchyard monument no. 1, c. 1807, to Captain Niels v. Jermin and Christence Pedersen.*

Fig. 95. Kirkegårdsmonument nr. 4, o. 1850, over vicekonsul Rasmus Secher og Anneken Elisabeth Secher (s. 2952). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Churchyard monument no. 4, c. 1850, to Vice Consul Rasmus Secher and Anneken Elisabeth Secher.*

i Maltbæk, †1828. Stående marmorplade, 87×57 cm, med tekst i sortmalede, indhuggede versaler. Nord for koret.

3) O. 1841, over general-krigs-commissair Christian Petersen, ⋆21. april 1783, †7. maj 1841, ejer af Engelsholm. 1° g.m. enkefrue Christense Iermin; 2° g.m. enkefrue Annette Østergaard, f. Mourier, med hvem han efterlader tre sønner og en datter. 'Hans uventede død standsede hans kierlige virken og omsorg for sine højtelskede omgivende'. Liggesten af sandsten, 161×83 cm, med et ophøjet felt med tekst i indhuggede versaler. For enden en grotte med marmorkors, 100 cm. Nord for koret.

4) (Fig. 95), o. 1850, over vicekonsul Rasmus Secher, ⋆4. dec. 1775, †11. april 1850, samt Anneken Elisabeth Secher f. Monrad, ⋆4. okt. 1781, †4. marts 1864. Spidsbuet cementstele på sokkel, 210 cm høj, med indre stavværk og tekst i indhuggede versaler over urne med låget på skrå. Nord for koret.

5) (Fig. 96), o. 1881, over Mariane Eiler=Datter, ⋆25. marts 1818 i Södover, †18. okt. 1881 i Södover. Vedbenddekoreret cementstensgrotte nu uden kronende kors af hvidt marmor, 81 cm høj. Indfældet tavle af samme materiale med antikvaskrift, flankeret af fasces, derunder en tekstplade med 'Elsket og savnet'. Over tavlen et håndtryk. Afsluttet med æselrygbue. Hensat med andre sten noget nord for kirken.

Fig. 96. Kirkegårdsmonument nr. 5, o. 1881, over Mariane Eiler=Datter (s. 2952). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Churchyard monument no. 5, c. 1881, to Mariane Eiler=Datter.*

KILDER OG HENVISNINGER

Nedenfor er anført en oversigt over trykte og utrykte kilder og litteratur anvendt i beskrivelsen af Nørup Kirke. For en oversigt over arkivalier og litteratur samt forkortelser anvendt i Vejle Amt i almindelighed se også s. 56-62. Henvisninger til *Danmarks Kirker*, Kbh. 1933-, er angivet som *DK*, efterfulgt af betegnelsen for det pågældende amt; referencer inden for Vejle Amt har dog kun sideangivelse.

Arkivalier. *Det Kgl. Bygningsinspektorats arkiv*. Nørup Kirke.

Rigsarkivet, København (RAK). *Rentekammeret*. Regnskaber ældre end 1559. 1528-29. Fortegnelse over indkrævede klokker (reg. 108a).

Rigsarkivet, Viborg (RAV). *Bjerre Hrd.s provsti*: C 35 A Synsprotokol for kirker og præstegårde 1803-1818. *Engelsholm Godsarkiv*. G 394.19 Forskellige sager 1730-1854. *Nørvang-Tørrild Hrds. Provsti:* C 38.3 Synsprotokol 1854-1890. *Ribe bispearkiv* (C4): 690. Diverse indberetninger om de gejstlige embeders beskaffenhed 1799-1803. – 706. Kirke- og præstegårdssyn 1803-05. – 708. Kirke- og præstegårdssyn 1807-10. – 709. Kirke- og præstegårdssyn 1811-15. – 711. Kirke- og præstegårdssyn 1826-32. – 759. Årlige indberetninger 1805-06. – 764. Årlige indberetninger 1815-19.

Lokalhistorisk Arkiv og Forening for Nørup Sogn. Indberetning 1690 ved sognepræst Alexander Jacobsøn (afskrift). Indberetning 1767 til biskop Bloch ved sognepræst Rasmus Haunstrup (afskrift).

Roskilde Kloster. Karen Brahes Bibliotek. DI, 10: Samlinger af gravskrifter fra forskellige fynske kirker.

Vejle Stadsarkiv. Arkitekt Helge Andreassen (A6044).

Nationalmuseet (NM). *Håndskrifter*. Fr. Uldall, Om de danske Landsbykirker VI, 8-13 (1890). – *Notesbøger*. Søren Abildgaard IV, 20 ff. og IX, 4 (1771). – *Indberetninger*. Chr. Axel Jensen 1938 (gravsten), Ole Rørup 1960 (kirken), N. J. Termansen 1965 (inventar), Lucien Hecklen 1965 (inventar), Knud, Erik og Ebbe Lehn Petersen 1967 (kirke og inventar), generelt 1969 usigneret, Peder Fuglsang 1973 (epitafium), Georg N. Kristiansen 1974 (inventar og epitafium i kapel), Niels Jørgen Poulsen 1977 (gravkrypt), Else Østergård 1978 og 1986 (gravtekstiler), Vitus Nielsen 1980 (kirkegårdsmonument), A. Nyboe 1988 (inventar), Bent Exner 2000 (altersølv), Kirsten Trampedach 2009 (kalkmaleri), Lis Sejr Eriksen 2009 (inventar). Orla Hylleberg Eriksen 2018 (dendrokronologi). Endvidere udklip af Vejle Amts Folkeblad 1973 og Jyske Tidende 1975.

Tegninger og opmålinger. *NM*. Gravsten ved Søren Abildgaard 1771; opmåling af grundplan 1:50, arkitekt Ebbe C. Norn 1955; opmåling af snit 1:50, arkitekt Ebbe C. Norn 1956 – gennem skib og herskabsstol, set mod vest; opmåling af orgel, Knud, Erik og Ebbe Lehn Petersen 1965; kalke af indskrift på korets nordvæg, Knud, Erik og Ebbe Lehn Petersen 1970; opmåling af altertavle, orgel, pulpitur og herskabsstol (detaljer), Georg N. Kristiansen 1973; kalker af indskrifter på inventar, Georg N. Kristiansen 1973; grundplan 1:50, arkitekt Hans Vinther, Brædstrup 1990; snit gennem kor, arkitekt Hans Vinther, Brædstrup 1991.

Litteratur. Erik Fogh Nielsen, Frithiof Pedersen, Carsten Johansen, *Her er Him(m)elens Porte. En bog om Nørup kirke*, Jelling 1997. Nina Damsgaard, »Nørup kirkes maleriske udsmykning«, *Vejle Amts Årbog* 1975, 168-81. Otto Norn, »Nørup kirkes stolestader «, *ICO Iconographisk Post* 1978, nr. 2, 19-25.

Historisk indledning og bygningsbeskrivelse ved Jakob Kieffer-Olsen, inventar ved Ebbe Nyborg og Kristian Lumholdt (orgler). Gravminder ved Jakob Kieffer-Olsen og Ebbe Nyborg. Heraldisk konsulent Allan Tønnesen. Oversættelse af latin ved Peter Zeeberg, til engelsk ved James Manley. Korrektur ved Anne Frovin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet marts 2020.

[1] Om dateringen se s 2533.

[2] *Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Riges Breve fra Middelalderen,* Kbh. 1894-1939, 2. rk., nr. 2575.

[3] *Regesta diplomatica historiæ danicæ, Chronologisk Fortegnelse over hidtil trykte Diplomer og andre Brevskaber til Oplysning af den danske Historie fra de ældste Tider indtil Aar 1660, med kort angivelse af Indholdet*, I-II, Kbh. 1843-70, I, no. 4972.

[4] *Danske Magazin*, Kbh. 1745 ff, IV, 14: 1501; 19: 1523. *Repertorium* (jf. note 2), 2. rk., nr. 9637: 1502.

[5] *Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet jordegods i Danmark fra Reformationen til Nutiden*, I-IV, 1535-1765, Kbh. 1892-1955, I, 303.

[6] *Det Kgl. Bygningsinspektorats arkiv.* Nørup Kirke.

[7] H. P. Kristensen, »Et Vidnesbyrd om Svenskernes Hærgen i Jylland 1657-60«, *Samlinger til Jydsk Historie og Topografi,* 3. rk., bd. 6, 310.

[8] Erich Pontoppidan og Hans de Hoffman, *Den danske Atlas*, Kbh. 1763-81, 5, 991. *Danske Magazin*, Kbh. 1745 ff, IV, 328. Om de voldsomme konsekvenser for området af krigshandlingerne og sygdomsudbruddet 1658-60 se J. J. A. Vorsaae [Worsaae], »Bidrag til Veile Byes og Amts Historie i det syttende Aarhundrede«, *Historisk Tidsskrift,* II, 219-40.

[9] NM. *Den Kongelige Mønt- og Medaillesamling*, FP 2860. En Valdemar II, en Christopher I, to hulpenninge fra begyndelsen af 1400-tallet (en Erik af Pommern og en fra Mecklenborg), en Christian IV skilling fra 1621, en Frederik III 2-skilling fra 1650 og en skilling fra 1654, en Christian V 8-skilling fra 1695, en Frederik IV skilling fra 1719, en Christian VII skilling fra 1779, en Frederik VI skilling fra 1812, et Frederik VI rigsbanktegn

for 3 skilling fra 1815, en Christian IX 1 øre fra 1904 og en Christian X 1 øre fra 1927.
[10] NM. Korrespondance.
[11] Henrik Pedersen, *De danske Landbrug*, Kbh. 1928, 131.
[12] https://www.statistikbanken.dk/KM5 – set 12. juni 2019.
[13] RAV. *Nørvang-Tørrild Hrds. Provsti:* C 38.3 Synsprotokol 1854-1890. *Det Kgl. Bygningsinspektorats arkiv.* Nørup Kirke.
[14] NM. Indb. ved Ole Rørup 1960.
[15] RAV. *Nørvang-Tørrild Hrds. Provsti:* C 38.3 Synsprotokol 1854-1890.
[16] *Danske Magazin*, Kbh. 1745 ff, IV, 328.
[17] Våbenskjoldene har angiveligt båret Gerhard Hansen de Lichtenbergs våben, se *Nielsen, Pedersen & Johansen 1997*, 6.
[18] RAV. *Bjerre Hrd.s provsti*: C 35 A Synsprotokol for kirker og præstegårde 1803-1818. RAV. *Nørvang-Tørrild Hrds. Provsti:* C 38.3 Synsprotokol 1854-1890.
[19] *Danske Magazin*, Kbh. 1745 ff, IV, 328. Knud Henrichsen, »Gerhard de Lichtenberg 9. apr. 1697-19. juli 1764«, *Vejle Amts Årbog* 1994, 81. Johan Hvidtfeldt, »L. C. Buchholtz' beskrivelse af Tørrild Herred«, *Vejle Amts Årbog* 1952, 57.
[20] Korets højde til gesimsen er 4,57 m og skibets 5,23 m.

Fig. 97. Skibets norddør (s. 2894). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *North door of the nave.*

[21] Terrænforholdene kan ikke udelukke, at skibets nordside også har en dobbeltsokkel, skråkant under rundstav, men der er ingen omtaler af noget sådant.
[22] F. Uldall, »Om Vinduerne i de jydske Granitkirker«, *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, 11. rk, 9. bd., 1894, 241, 260-62.
[23] Vejle Stadsarkiv, *Arkitekt Helge Andreassen* A6044, sag nr. 6321.
[24] NM. Indb. Lehn Petersen 1967.
[25] Der er umiddelbart ingen spor efter, at Margrete Langes indskrift har været længere, og beskrivelsen i *Danske Magazin*, Kbh. 1745 ff, IV, 329-30, der er trykt i 1750 og dermed forfattet højst 17 år efter Gerhard Hansen de Lichtenberg istandsatte kirken, nævner specifikt, at den sluttede med »oc«.
[26] NM. Uldall 1890. Kapellets hvælv er bygget af samme størrelse sten som dets mure.
[27] Margrete Lange blev delejer af Engelsholm og dermed Nørup Kirke ved faderens død 1572, og hun og hendes anden ægtemand, Knud Brahe, med hvem hun blev gift 1584, blev eneejer 1590.
[28] Stenene til disse byggearbejder kan stamme fra det teglbrænderi, som Gerhard Hansen de Lichtenberg 1732 lod anlægge ved Engelsholm, se *Danske Magazin*, Kbh. 1745 ff, IV, 327.
[29] Om Riemans arbejde se N. J. Israelsen, *Nicolaus Hinrich Rieman, bygmester i Jylland*, Kbh. 1965.
[30] Om Lichtenbergs byggearbejder se Annette Hoff, Gehrdt de Lichtenberg, *Storkøbmand, godsejer, pengeudlåner og fabrikant*, Horsens 2007, 174-94, 252-87.
[31] Kanten kan også ses i redskabsrummets nordvæg.
[32] Der er ingen viden om en ældre forgænger, men senmiddelalderlige våbenhuse er almindelige i området. Omtalen af Lichtenbergs byggearbejder i *Danske Magazin*, Kbh. 1745 ff, IV, 330 nævner ikke et (nyt) våbenhus, men blot at han lod det hvælve.
[33] *Lokalhistorisk Arkiv og Forening for Nørup Sog*n. Indberetning 1767 til biskop Bloch ved sognepræst Rasmus Haunstrup (afskrift). *Hvidtfeldt* 1952 (jf. note 19), 43.
[34] RAV. *Engelsholm Godsarkiv*. G 394.19 Forskellige sager 1730-1854.
[35] *Ribe bispearkiv* (C4): 709. Kirke- og præstegårdssyn 1811-15.
[36] RAV. *Nørvang-Tørrild Hrds. Provsti:* C 38.3 Synsprotokol 1854-1890. Det samme synes at have fundet sted ved en reparation af skibets sydside.
[37] RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 708. Kirke- og præstegårdssyn 1807-10.
[38] *Det Kgl. Bygningsinspektorats arkiv.* Nørup Kirke. Hvor og af hvilket materiale fremgår desværre ikke.
[39] RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 706. Kirke- og præstegårdssyn 1803-05.
[40] Der er syv spærfag over koret og et nyt ottende over den østre gavltrekant, seksten over skibet og seks samt et stikspær over kapellet. Angående tagværkstyper se Per Kristian Madsen, »Middelalderlige kirketagvær-

Fig. 98. Korets nordmur står ukalket over kapellets hvælv (s. 2894). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The north wall of the chancel standing unwhitewashed above the chapel vault.*

ker i Sydvest- og Sønderjylland – eksempler på alder og typer«, *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 2003, 2007, 40-41.

[41] Orla Hylleberg Eriksen, NNU rapportblad nr. 38, 2018. Af de otte daterede prøver indeholder de syv med fældningsår ca. 1457 alle splint, mens prøvetagerne om den sidste med fældningsår ca. 1331 har oplyst, at den er taget gennem splint.

[42] Ifølge blyplade med indskrift på sydsiden.

[43] RAV. *Nørvang-Tørrild Hrds. Provsti:* C 38.3 Synsprotokol 1854-1890. *Det Kgl. Bygningsinspektorats arkiv*. Nørup Kirke. NM. Korrespondance.

[44] NM. Uldall 1890.

[45] NM. Indb. ved Kirsten Trampedach 2009.

[46] Merete og Jens Bergild, »Horsens-billedhuggeren Christian Jürgen Hansen Schou og hans arbejder i jyske kirker«, *Århus Stifts Årbøger* 2003, 82-92. Inventaret har tidligere været tilskrevet Jens Jensen den ældre på Samsø. Se Otto Norn, »En østjysk billedskærerslægt fra det attende århundrede«, *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark* 1939, 43-53.

[47] Christian Elling, »Thrane'rne«, *Tilskueren* 1934, 232-52. Lisbet Juul Nicolaisen, »Emblemmaleri i danske kirker«, *Kirkehistoriske Samlinger* 1969, 126-51. *Damsgaard 1975*, 168-81. *Norn 1978*, 19-25. Jens Jensen (Bergild), *Mogens Christian Thranes sindbilledlige udsmykninger i Nørup Kirke, Viborg Søndre Sogns Kirke og Horsens Klosterkirke*, utrykt afhandling fra Århus Universitet,

Fig. 99. Det nederste trin i trappen til herskabspulpituret (s. 2902). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Bottom step of the stairs to the family gallery.*

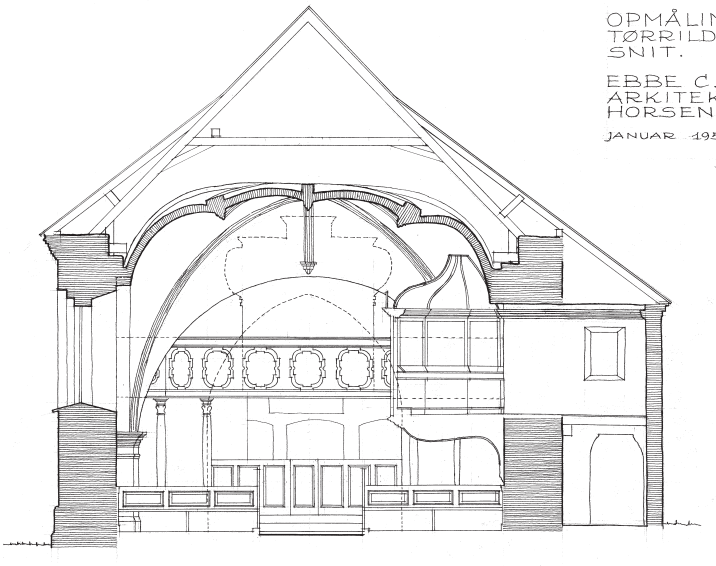

Fig. 100. Tværsnit gennem skib set mod vest. 1:150. Målt og tegnet af Ebbe C. Norn 1956. – *Cross-section through the nave looking west.*

1985. Carsten Bach-Nielsen, »Emblematics in Denmark«, *The Emblem in Scandinavia and the Baltic* red. Carsten Selch Jensen, Odense 2006, 169-94. Jens Jensen (Bergild), Malerfamilien Thrane på Fussingø, *Fussingø*, red. Frits Nicolaisen og Palle Schiødt Rasmussen, Randers 1989, 125-44. Richardt Riis, »Symbol på symbol. Om emblemmalerierne i Horsens Klosterkirke, Nørup og Engum Kirke«, *Vejle Amts Årbog* 1997, 17-29. *Annette Hoff 2007* (jf. note 30), specielt s. 252-61. Jens Bergild, »Mogens Chr. Thranes udsmykning i Viborg Sortebrødre Kirke«, *Fra Viborgegnen* 2011, 66-91. Erik A. Nielsen, *Gådetale. Emblemer, symbolik, spejle. Billed-sprog* IV, 2018, specielt s. 33-37.

[48] Carsten Bach-Nielsen, »At betragte Guds ord. Om allegorier i 1700-tallets kirkeinventar«, *Kirkehistoriske Samlinger* 1987, især s. 158-62.

[49] *Norn 1978* og *Jens Jensen (Bergild) 1985* (jf. note 47), 38, der oplyser, at Overgaard skrev digte, som han også fik trykt.

[50] *Danske Magazin*, Kbh. 1745 ff, IV, 328-32.

[51] *Hvidtfeldt* 1952 (jf. note 19), 40-47.

[52] Otto Norn, »Rum og lys«. *Løjttavlen. Et sønderjysk alterskab*, red. Poul Svensson, 1983, 38-39.

[53] Danmarks Kirker Ribe amt passim. Sammenfattende Chr. Axel Jensen, *Danmarks Snedkere og Billedsnidere i Tiden 1536-1660*, 1911, 36-52.

[54] *Hvidtfeldt* 1952 (jf. note 19).

[55] *Bergild og Bergild 2003* (jf. note 46). Tavlen har tidligere som det øvrige inventar været tilskrevet Jens Jensen den ældre på Samsø. Se *Otto Norn 1939* (jf. note 46), 1939, 44-54.

[56] Under Stouby er tavlen fejlagtigt tilskrevet Jørgen Arentsen Slache i Horsens.

[57] Chr. A. Bøje, *Danske Guld og Sølv Smedemærker før 1870*, revideret udgave ved Sven Fritz og Finn Grandt-Nielsen 1982, bd. 2, nr. 6135. Bent Knie-Andersen, *Horsens købstaden og guldsmedene 1500-1900*, Horsens 2006, 178-79.

[58] *Bøje 1982* (jf. note 57), nr. 6462.

[59] *Bøje 1982* (jf. note 57) nr. 6383.

[60] Forlægget identificeret i *Jens Jensen (Bergild) 1985* (jf. note 47). Se også Carsten Bach-Nielsen, »En høvedsmand i Nørup og en Salomon i Engum«, *Vejle Amts Årbog* 1989, 107-11.

[61] Se *Bach-Nielsen 1989* (jf. note 60), 107-09, og *Annette Hof 2007* (jf. note 30), s. 257.

[62] Otto Norn, »Cherubmotivet i østjysk Kirkeinventar fra Baroktiden«, *Smaastudier tilegnet Chr. Axel Jensen paa hans 65 Aars Fødselsdag*, 1943, 129-36. Carsten Bach-Nielsen, »Os eden er igen oplukt – Kerubmotivet i luthersk kirkekunst genovervejet«, *Performance og ikonografi, Hikuin* 40, 2017, 51-70.

[63] *Jens Jensen (Bergild) 1985* (jf. note 47), 62.

[64] Se litteraturen note 47.

[65] Identificeret i *Jens Jensen (Bergild) 1985* (jf. note 47), kataloget s. 1-7.

[66] *Bergild og Bergild 2003* (jf. note 46).

[67] Diskussion hos *Damsgaard 1975* (jf. note 57), 175-78.

[68] *Den Danske Orgelregistrant*.

[69] *Hvidtfeldt 1952* (jf. note 19). Her angives stemmeantallet til 16, det er dog tvetydigt, om det drejer sig om før eller efter Lichtenbergs 'forbedring'.

[70] Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i *Den Danske Orgelregistrant*.

[71] C. Nyrop, *Om Danmarks Kirkeklokker og deres Støbere*, 1882, 99, hvor støberens virketid angives til o. 1547-73.

[72] *Rigsarkivet, København* (RAK). *Rentekammeret*. Regnskaber ældre end 1559. 1528-29. Fortegnelse over indkrævede klokker (reg. 108a).

[73] *Nyrop 127* (jf. note 70).

Fig. 101. Maleri udført 1737 på orgelpulpitur (s. 2934, jf. fig. 75). Udsnit af maleri nr. 7 med signatur »JTF« (eller JF) 1737« på skjold. Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Painting done in 1737 on organ gallery. Detail of painting no. 7 with the signature "JTF (or JF) 1737" on shield (cf. fig.* 75*).*

[74] Hans H. Fussing, »En stenhuggerkontrakt fra1624«, *Småting tilegnet Chr. Axel Jensen paa hans 65 Aars Fødselsdag 1943*, 104-09. Merete Bergild og Jens Jensen (Bergild), »Henrik Henriksen – stenhugger og billedsnider i Randers i 1600-tallet«, *Fra Randers Amt* 1986, 21-36.
[75] *Bergild og Jensen (Bergild) 1986* (jf. note 73), 21-36.
[76] Af frisens indskrift læstes 1974 hovedsagelig »Christus er … oc opstanden for vores retfærdighed«, af det venstre postamentfelt kun »Phil«, af det midterste vistnok intet, og af det højre »Det skal ske, att hver… som paakalder Herrens naffn Skal bliffue Salig«.
[77] *Bergild og Jensen (Bergild) 1986* (jf. note 73).
[78] *Bergild og Jensen (Bergild) 1986* (jf. note 73). Kontrakten på Århusepitafiet er siden fremdraget af N. J. Israelsen, jf. Merete Bergild og Jens Jensen (Bergild), »Gammel Estrups ejerportrætter 1612-1781«, *Gammel Estrup*, red. Frits Nicolaisen, Randers 1993, 172-75.
[79] I diverse opslagsbøger opgives hans dødsår til 1578, på gravstenen står 1579.
[80] Chr. Axel Jensen, *Danske adelige gravsten*, Textbind II, Kbh. 1953, 84, 273.
[81] *Hvidtfeldt* 1952 (jf. note 19), 48-49. *Lokalhistorisk Arkiv og Forening for Nørup Sogn*. Indberetning 1690

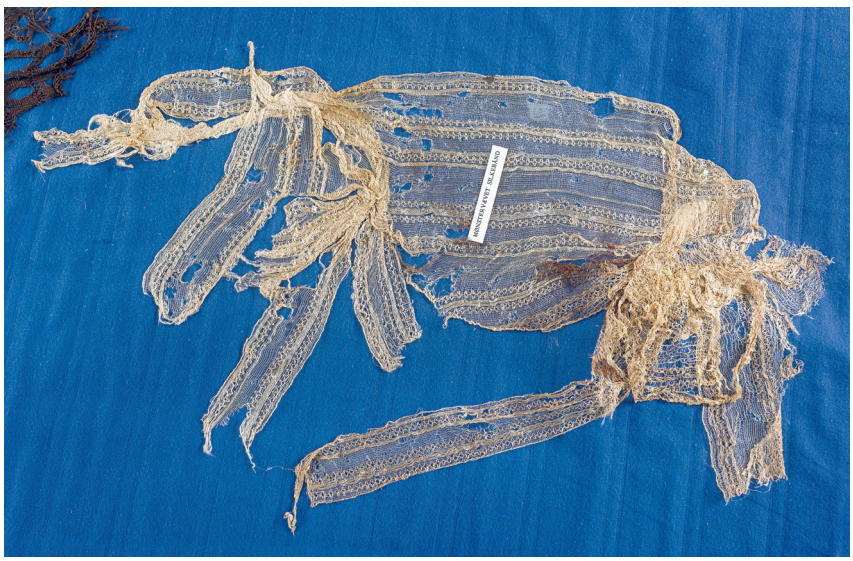

Fig. 102. Tekstiler fra kiste 4 i kapellets krypt (s. 2949). Silkebånd fra ligtøjet. Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Textiles from coffin 4 in the chapel crypt. Silk ribbons from the grave clothes.*

ved sognepræst Alexander Jacobsøn (afskrift). Eftertekst en er angivet som »Vive diu, Vive Deo, nam vivere Mundo Mortis Opus, viva est vivere vitae deo. Vive, sed ud semper vivas, sic ergo bene, Deo vivit, Deo moritur, qvi bene vivit homo.« hvilket kan oversættes til »Lev længe, lev I Gud, for i verden at leve, er et døende liv, men livet i Gud, er et levende liv. Leve, men altid levende, det er godt. At leve i Gud, at dø i Gud, så lever mennesket godt.«

[82] *Hvidtfeldt* 1952 (jf. note 19), 45-46. J. Heltoft, »Tørrild Herred. En Herredsbeskrivelse og dens Forfatter«, *Vejle Amts Årbøger* 1923-24, 215.

[83] *Lokalhistorisk Arkiv og Forening for Nørup Sogn*. Indberetning 1767 til biskop Bloch ved sognepræst Rasmus Haunstrup (afskrift). NM. Indb. ved Ole Rørup 1960.

[84] NM. Indb. Niels Jørgen Poulsen 1977.

[85] NM. Indb. Else Østergaard 1978. Else Østergaard, »De sprangede handsker fra Nørup kirke«, *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1983, 62-67, hvortil der henvises, når ikke andet skrives.

[86] *Lokalhistorisk Arkiv og Forening for Nørup Sogn*. Indberetning 1767 til biskop Bloch ved sognepræst Rasmus Haunstrup (afskrift). Roskilde Kloster. *Karen Brahes Bibliotek*. DI, 10: Samlinger af gravskrifter fra forskellige fynske kirker. Esben Graugaard, Mogens Kragsig Jensen, Rigmor Lillelund, Jan Dalsten Sørensen, *Vesterlandets konge – Christen de Linde*, Holstebro 2004, 278-82.

[87] NM. Indb. Vitus Nielsen 1980 med fotos fra 1965. Karin Kryger, *Allegori og Borgerdyd*, Kbh. 1985, 111-14, 119, 133-34, 136, 195.

Fig. 103. Kirkeskib 1741, agterspejlet med kronet medaljon rummende majestætens portræt (s. 2937). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Church ship 1741, stern with crowned medallion showing the monarch's portrait.*

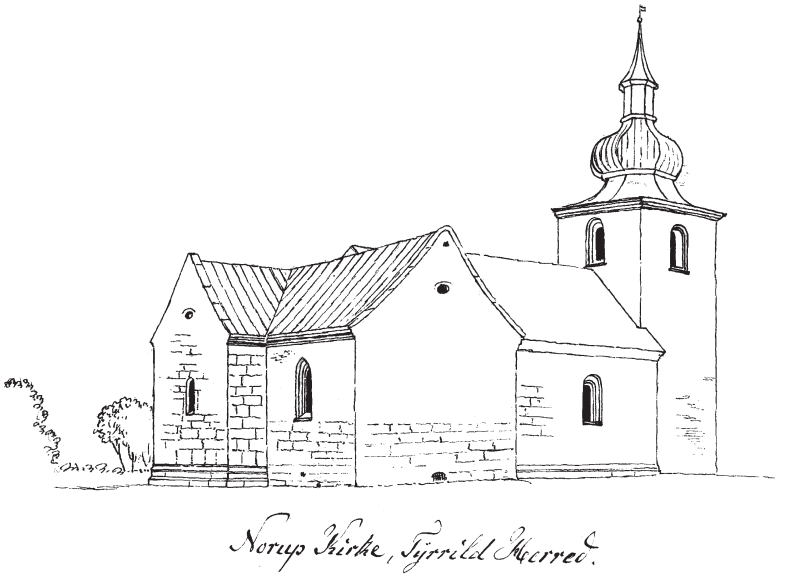

Fig. 104. Kirken set fra nordøst. Tegning af Gotfred Burman Becker kort før 1850 (jf. s. 1026). – *The church seen from the north east.*

NØRUP CHURCH

Building. The church is a Romanesque ashlar building, consisting of chancel and nave, to which a western tower was added in the Late Middle Ages, a crypt beneath the chancel after the Reformation, a chapel with a crypt north of the chancel in 1621 and a porch and stairwell in 1733. It takes the form of a Baroque building, with profiled cornices and an onion spire.

The chancel and the south side of the nave stands on double footing, while the footing on the north side of the nave is single with. Of original windows, the chancel one is still in use, and its frame is decorated with billets. The north window of the chancel is seen from the chapel as bricked up. The north door, which interrupts the footing, has framing of single ashlars and a monolithic lintel and is bricked into the facade.

Of the subsequent changes and additions, a repair of the roofing is from c. 1457. The four-storey western tower is Late Medieval, and the tower interior is covered by a cross-vault. Six new round-arched windows were added at the end of the Middle Ages. After the Reformation a crypt was installed beneath the chancel. According to a construction inscription from 1621 Margrete Lange rebuilt the chancel, which was vaulted over, and the chapel with a crypt beneath it was built.

Major repairs were carried out by the master-builder Nicolaus Hinric Rieman in 1733, after Gerhard de Lichtenberg and Bodil Hofgaard had acquired Engelsholm and the church. A porch in the south and a stairwell in the north were constructed, vaults were built into the nave and the existing vaults in the chancel and chapel were rebuilt. The tower was given a pyramidal spire, the walls of the building were repaired and given cornices, and the roofing was rebuilt with a new pitch.

Furnishings. The only item as old as the building is the Romanesque granite font, while a masonry Communion table is from the Late Middle Ages and its panel from c. 1550. A bell was cast in

1549 by Heinrich Tram, a south German baptismal dish comes from the same time and the altar candlesticks must be dated c. 1650.

Almost all the church's rich wooden furnishings and paintings come from a new furnishing in 1732-37, initiated by the church owner Gerhard Hansen Lichtenberg and his wife Bodil Hofgaard at Engelsholm. Their arms and initials are resplendent everywhere on the still-Baroque-like furnishings, which are emphasized with wall-painted red drapery on the vaults above.

The altarpiece, which like the other furnishings of the refurbishment must in all essentials be attributed to Christian Jürgen Hansen Schou in Horsens, bears the date 1732 and belongs together with flanking parson's and parish clerk's chairs. The font forms part of a baptismal complex with a rare font enclosure (or 'font house') and a chancel rail shows large guardian cherubim (archangels). The pulpit is exuberantly decorated with Virtues, a family pew with paintings from the Childhood of Christ, and an organ gallery with rare paintings of the Beatitudes. The organ casing, made for an older †organ from 1720, is also dated by the Lichtenberg and Hofgaard arms.

The most decorative and most distinctive feature of the interior is the pews, whose doors have 37 edifying, symbolic emblem paintings. They belong to a genre that Lichtenberg seems to have favoured, and the bulk of the paintings at least can be linked with Mogens Christian Thrane in Ålum near Randers. In 1738 he signed an even larger collection of emblems in the Horsens Abbey Church and on this basis both the decorations in Nørup and a third group in Viborg Blackfriars Church can be attributed to him.

The final act of the refurbishing appears to have been Gerhard Hansen Lichtenberg's and Bodil Hofgaard's transfer of the Communion set, which bears the date 1737 and initials and is the work of Anders Mogensen Løwenhertz in Horsens. After this too the couple favoured the church, for example with a splendid church ship dated 1741, the man-o'war *Christian den siette* (Christian VI) and with a rare *antependium bearing the arms of the donor, which is probably from 1764 (in the Horsens Museum). In 1753 the couple's daughter Gedske and son-in-law Christen de Linde donated a Communion set for the sick and in 1758 a †bell with a long laudatory inscription.

The church furnishings must be seen as a well-composed expression of the 'repentance Christianity' of Late Orthodoxy and constitute a coherent programme of sculptures, paintings and inscriptions. It has been suggested that the originator of the furnishings and their theology was Kay Stallknecht, the hospital supervisor in Vejle and – especially as the author of the emblem rhymes – the pastor of the parish Michel Christensen Overgaard.

Colour scheme and repairs. While all the paintings, inscriptions and gildings on the whole stand untouched as they were made, the woodwork was only through an extensive series of repairs in 1968-73 made to appear original to its full extent with grey and red marbling, greyish-brown and bluish-green as well as a great deal of gold. The recreation of the festive ornamentation was done partly by uncovering the colours under later paint, partly by supplementing them.

As early as 1750 the refurnishing was thoroughly documented and appreciated both for its "beautifully painted imagery" and for being "neatly done with sculptural work and beautifully painted and gilt". Indeed, the pastor of the church, L. C. Bucholtz, would be told a few years later that Nørup Church "hardly had its like in the village churches of this country".

Sepulchral monuments. A tombstone of Margrete Lange and her first husband Jens Kaas shows them standing, she wearing a wimple and a richly draped dress, he wearing armour. It has been attributed to the Aarhus Workshop around 1600. A monumental sepulchral tablet commemorating the founders of the chapel has full-length images of Margrete Lange and her second husband Knud Brahe kneeling and praying. This was executed in 1624-26 according to a contract of 1624 with the stonemason Henrik Henriksen in Randers, who was to take his model from Jørgen Lunge's and Sophie Brahe's sepulchral tablet in the Aalborg Church of Our Lady.